

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK VOOR DE GENTSE SCHEPENBANK VAN DE KEURE ORGANISATIE, PERSONEEL, PROCEDURE EN ARCHIEF

door Sylvie De Smet

1. Inleiding

Om te begrijpen wat bedoeld wordt met "het archief van de burgerlijke rechtspraak voor de Gentse schepenbank van de keure", is het nodig inzicht te hebben in de ordening van het circa twee kilometer lange Ancien Régime-archief van de stad Gent¹. Dit archief is onderverdeeld in negen afdelingen. Het archief van de burgerlijke rechtspraak voor de schepenbank van de keure situeert zich in de afdeling "Rechtspraak". Deze afdeling is op haar beurt onderverdeeld in vier onderafdelingen:

- A. Criminele rechtspraak
- B. Burgerlijke rechtspraak
- C. Vrijwillige rechtspraak
- D. Processen

Binnen de onderafdeling "Burgerlijke rechtspraak" wordt een onderscheid gemaakt tussen het archief gevormd door de schepenen van de keure enerzijds en dat gevormd door de schepenen van gedeelte anderzijds. Het is uiteraard de eerste groep die we hier voor ogen hebben. Daarbinnen is de volgende indeling gemaakt:

- a) In camere
- b) In vierscaere
- c) In kamer en vierschaar
- d) Ondergeschikte rechtslichamen. De smalle wetten of vinderen.

Deze laatste onderverdeling is op verscheidene vlakken niet erg consequent. Vooreerst worden in de titels oude en moderne spellingswijzen door elkaar gebruikt. Daarnaast is het duidelijk dat de ondergeschikte rechtslichamen, die weliswaar door de schepenen van de keure benoemd werden, zelf geen deel uitmaakten van de schepenbank. Het archief door hen gevormd hoort hier bijgevolg niet thuis en werd van bij het begin van het onderzoek uitgesloten. De

---

¹ J. DECAVELE en J. VANNIEUWENHUYSE, *Stadsarchief van Gent: Archiefgids. Deel 1: Oud archief*. Gent, 1983. (verder afgekort als *Archiefgids*).

laatste negen reeksen van de subrubriek "Kamer en vierschaar" werden eveneens uitgesloten².

Het eigenlijke archief van de burgerlijke rechtspraak van de schepenen van de keure bestaat uit 1.782 bestanddelen³. Het grootste deel hiervan (1.363 bestanddelen) zijn delen; alle andere bestanddelen (419) zijn pakken⁴. De 1.782 bestanddelen zijn gegroepeerd in 45 reeksen⁵. Elke reeks heeft een eigen nummer en binnen iedere reeks zijn de chronologisch gerangschikte bestanddelen op hun beurt genummerd vanaf één. Ieder bestanddeel draagt bijgevolg twee nummers: het reeksnummer en het volgnummer binnen de reeks. De nummering in het stadsarchief voldoet hierdoor niet aan de regel van de hedendaagse archivaliek die stelt dat er een doorlopende nummering moet zijn van alle bestanddelen⁶.

Wanneer men de ordening van het oud archief van de stad Gent toepast op de huidige visie omtrent ordeningsniveaus, ziet men zich voor een aantal problemen geplaatst⁷. Het begrip "bestand" slaat in principe op de bescheiden van één enkele archiefvormer. In dit geval zijn echter duidelijk meerdere archiefvormers aanwezig. Toch kan men eventueel de stedelijke instellingen als één geheel, één archiefvormer beschouwen en dus toch gewagen van één bestand. De noodzakelijke verdere onderverdeling in deelarchieven per archiefvormende instelling is momenteel niet aanwezig. Ook van een logische onderverdeling in afdelingen, gebaseerd op functies en bevoegdheden, dan wel rubrieken, gebaseerd op onderwerpen, is geen sprake. Voor de hoofdindeling verkoos oud-stadsarchivaris V. Van der Haeghen eerder willekeurige rubrieken, die soms met een functie overeenstemmen (vb. "Rechtspraak"), dan weer met een archiefvormer (vb. "Religieuze en caritatieve instellingen") of met

² Het gaat om reeksen in verband met meerderjarige wezen, bezittende wezen en wezen van buiten de stad, meerderjarigheidsverklaringen, curateleplaatsingen, echtscheidingen en collocaties (*Archiefgids*, p. 152, nrs. 320-325).

³ *Archiefgids*, pp. 147-152.

⁴ In de *Archiefgids* worden voor de materiële vorm nog de verouderde termen "register" en "bundel" gebruikt.

⁵ De term "reeks" wordt hier gebruikt in zijn archivalische betekenis, namelijk "een groep bescheiden die chronologisch gerangschikt zijn" (H. COPPENS, *Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief*, nr. 143. Brussel, 1990. (Algemeen Rijksarchief, Miscellanea Archivistica, Manuale, 5)). Voor de meeste reeksen zou ook de term "serie" gebruikt kunnen worden, daar de bestanddelen formele gelijkenissen vertonen. We hebben er evenwel voor gekozen om consequent de term "reeks" te gebruiken, teneinde geen verwarring te zaaien met de formulering in de *Archiefgids*.

⁶ H. COPPENS, *De ontsluiting van archieven. Richtlijnen en aanbevelingen voor de ordening en beschrijving van archieven in het Rijksarchief*, p. 291. Brussel, 1997. (Algemeen Rijksarchief, Miscellanea Archivistica, Manuale, 21).

⁷ H. COPPENS, *op. cit.*, pp. 133-141.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

een onderwerp (vb. "Handel en nijverheid, ambachten, gilden en neringen"). Binnen iedere afdeling zijn opnieuw diverse criteria gehanteerd om onderverdelingen te maken, waaronder ook het criterium archiefvormer (wat in principe niet mogelijk is, daar men in één bestand behoort te zitten, dus in het archief van één archiefvormer). Ondanks de afwijkingen van de door H. Coppens voorgestelde definities, meenden we toch dat het zinvol was het volgende schema op te stellen. Het geeft immers een zeer duidelijk beeld van zowel de plaats van het archief van de burgerlijke rechtspraak van de schepenen van de keure binnen de huidige structuur van het oud archief als van de onderverdelingen binnen dit gedeelte van het bestand.

BESTAND	Het oud archief van de stad Gent
AFDELING	Rechtspraak
ONDERAFDELING	Burgerlijke rechtspraak
RUBRIEK	<i>Burgerlijke rechtspraak van de schepenen van de keure</i>
SUBRUBRIEK	Vb.: Burgerlijke rechtspraak van de schepenen van de keure in kamer
SERIE	Vb.: Reeks 223: Dictumboeken
BESTANDDEEL	Vb.: Het 131 ^{ste} dictumboek
STUK	Vb.: Het dictum uitgesproken op 23 maart 1752

Nu we weten welke plaats het archief van de burgerlijke rechtspraak van de schepenen van de keure inneemt in het grotere geheel van het Ancien Régime-archief, kunnen we een antwoord zoeken op de vraag om welk soort archief-bescheiden het hier gaat.

Vooreerst moet het duidelijk zijn dat de archiefbescheiden alle betrekking hebben op de burgerlijke rechtspraak. Het burgerlijke of "civiele" recht onderscheidt zich duidelijk van het strafrecht, de zogenaamde "criminele" rechtspraak. Het verschil tussen beide is dat in strafzaken de overheid een burger vervolgt omdat hij of zij een misdrijf heeft gepleegd, terwijl in burgerlijke zaken steeds twee partijen tegen elkaar procederen. Er is tussen hen beiden een geschil gerezen, dat ze door een rechtbank beslecht willen zien. In het Ancien Régime konden ook bepaalde misdrijven op "civiele" in plaats van strafrechtelijke wijze vervolgd worden. Het ging om de zogenaamde "niet-capitale" of "civiele" misdrijven, die nu doorgaans omschreven zouden worden als overtredingen⁸. Voorbeelden hiervan zijn de zaken die in de politieka-

---

⁸ J. MONBALLYU, 'Het onderscheid tussen de civiele en de criminele en de ordinaire en de extra-ordinaire strafrechtspleging in het Vlaamse recht van de 16^e eeuw', in: H. A. DIEDERIKS en H. W. ROODENBURG (red.), *Misdaad, zoen en straf. Aspecten van de middeleeuwse strafrechtsgeschiedenis in de Nederlanden*, pp. 124-125. Hilversum, 1991.

mer behandeld werden (zie *infra*). In tegenstelling tot de strafrechtelijke vonnissen konden de burgerlijke vonnissen van de Gentse schepenen sinds de 15de eeuw herzien worden door de Raad van Vlaanderen.

Vervolgens is het nodig om de drie types bescheiden, die tijdens een burgerlijke rechtszaak in het Ancien Régime ontstonden, duidelijk van elkaar te onderscheiden⁹.

Ten eerste leverden de beide partijen gedurende het proces elk stukken in waarin ze hun standpunt bepleitten. Deze pleitstukken vormden - samen met de rekestes en procedurstukken - het dossier. In principe dienden de dossiers na afloop van het proces door de partijen afgehaald te worden, hetgeen "lichten" genoemd werd¹⁰. Als gevolg hiervan moet men een procesdossier eigenlijk gaan zoeken in het archief van de procederende partij in plaats van in het archief van de rechtbank. Nochtans bevat het stadsarchief twee reeksen met procesdossiers, omdat niet alle dossiers door de partijen gelicht werden¹¹. De beide reeksen zijn gerangschikt in de vierde onderafdeling binnen de afdeling "Rechtspraak". Nog twee andere afdelingen van het stadsarchief bevatten procesdossiers. Ten eerste gaat het om de afdeling "Handel en nijverheid, ambachten, gilden en neringen", waarin dossiers zitten van processen gevoerd door de diverse beroepsverenigingen. Ten tweede kan men in de omvangrijke, niet-ge Nummerde reeks "Familiepapieren" ook vele procesdossiers aantreffen. Het aantal hiervan is zeer moeilijk te schatten, daar de reeks enkel op familienaam ontsloten is. Tenslotte moet worden opgemerkt dat tal van dossiers van processen gevoerd voor de schepenen van de keure zich in het archief van de Raad van Vlaanderen bevinden. Dit is het gevolg van de mogelijkheid om na een vonnis van de schepenen bij de Raad in beroep te gaan.

Ten tweede expedieerde de rechtbank tijdens het verloop van een proces diverse bescheiden: vonnissen, dagvaardingen, brieven, enz. Men zou dit de "uitstroom" kunnen noemen, in tegenstelling tot de hierboven beschreven "instroom"¹². Deze stukken moeten in principe gezocht worden in de archieven van de bestemmelingen, namelijk de procederende partijen, maar ook in het stadsarchief zijn nog vele nooit verzonden stukken terug te vinden.

⁹ E. PUT, *Zoekwijzer gerechtelijk archief Ancien Régime*. Brussel, 1999.

¹⁰ In sommige gerechtshoven konden de dossiers niet of slechts in bepaalde gevallen worden gelicht. Zie hierover: E. PUT, 'In de zak ? De archiefstatus van procesdossiers uit het ancien régime' in: G. JANSSENS, G. MARÉCHAL en F. SCHEELINGS (red.), *Door de archivistiek gestrikt. Liber amicorum prof. dr. Juul Verhelst*, p. 189. Brussel, 2000. (Archiefinitiatie(f), 4).

¹¹ Reeksen 351 en 352. Het gaat hier enkel om dossiers van burgerlijke zaken. De criminele processtukken vormen een aparte reeks van liefst 331 pakken in de onderafdeling "Criminele rechtspraak" (reeks 213).

¹² E. PUT, *art. cit.*, p. 188.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

De derde soort archieven zijn de bescheiden die de rechtbank zelf bijhield ten-einde een vlot verloop van de rechtsgang te verzekeren. Zeker in een grote stad als Gent was het nodig een overzicht te hebben van het stadium waarin de diverse processen zich bevonden. Daarnaast wensten de schepenen ook allerlei rechtshandelingen te registreren om later over bewijsmateriaal te beschikken en de boekhouding te ondersteunen. Het zijn deze archiefbescheiden, vaak "kernarchief" genoemd, die vandaag de dag bekend staan als "het archief van de burgerlijke rechtspraak van de schepenen van de keure".

2. Problemen bij de raadpleging van het archief

Liefst drie problemen dienen zich aan wanneer men overweegt gebruik te maken van het archief gevormd door de schepenenbank van de keure in het kader van de uitoefening van de burgerlijke rechtspraak.

Ten eerste is het zo dat een onderzoeker die efficiënt gebruik wil maken van juridisch archief goed op de hoogte moet zijn van de werking, bevoegdheden en gevolgde procedures bij de rechtbank in kwestie. Deze thematiek maakte voor wat de Gentse schepenenbank betreft echter nog nooit het voorwerp van systematisch onderzoek uit. Ook voor wat betreft andere steden en andere gerechtelijke niveaus heeft het onderwerp erg weinig aandacht gekregen. Te vermelden zijn de doctoraalverhandelingen van J. Grauwels en J. Monballyu over respectievelijk de Leuvense schepenenbank in de 16de eeuw en de rechtbanken in de kasselrij Kortrijk in de periode 1515-1621, maar deze werken gaan nauwelijks in op het concrete procedureverloop en misleiden de onderzoeker als gevolg van de lokale verschillen. Wat andere gerechtelijke niveaus betreft, zijn vooral de recente inventarissen van het archief van de Raad van Brabant van groot belang¹³, zij het dat ook hier geldt dat de rechtspraktijk in de Brabantse Raad onmogelijk gelijkgesteld kan worden aan deze in de Gentse schepenenbank van de keure. De nood aan een indringende studie betreffende de Gentse situatie dringt zich bijgevolg op.

Het tweede probleem houdt verband met de ordening van het archief. Hierboven haalden we reeds enkele gebreken aan, maar ook op lagere niveaus zijn er nog talloze fouten gemaakt, die voor problemen kunnen zorgen bij raadpleging. Het gaat daarbij niet alleen over de volgorde van de reeksen, maar tevens over de onterechte plaatsing van sommige bestanddelen binnen de reeksen en het op foutieve gronden bij elkaar voegen van losse stukken.

---

¹³ E. Put, *Inventaris van het archief van de Raad van Brabant. Deel 1: Archief van de griffies*. Brussel, 1995. (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 256); E. Put, *Inventaris van het archief van de Raad van Brabant. Deel 2: Archief van de secretariaten*. Brussel, 1999. (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 280).

Verscheidene aanpassingen inzake ordening dienen te worden doorgevoerd opdat vorsers efficiënt gebruik zouden kunnen maken van het archief.

Ten derde is het archief slechts in beperkte mate ontsloten. De *Archiefgids* vermeldt per reeks (gemiddeld net geen 40 bestanddelen) enkel de naam van de reeks, de uiterste jaartallen en het aantal bestanddelen. De uitleg betreffende de inhoud van de reeks blijft beperkt tot één summier zinnetje. Daarnaast bestaan er enkel overzichten met de uiterste jaartallen van de bestanddelen¹⁴. Bij slechts drie reeksen worden daarin de precieze begin- en einddata van de bestanddelen gegeven. Het terugvinden van een stuk kan dus enkel geschieden door de pakken of delen van de periode in kwestie te doorbladeren, hetgeen geen sinecure is indien de precieze datum van het stuk niet gekend is. Zoals dat ook nu nog het geval is, sleepten rechtszaken in het Ancien Régime vaak jarenlang aan. De precieze datum van bepaalde feiten en registraties is daardoor soms zeer moeilijk te achterhalen. Om aan dit probleem tegemoet te komen, is er nood aan nadere toegangen voor de belangrijkste reeksen.

We hebben tijdens onze stage in het kader van de gespecialiseerde opleiding archivistiek en hedendaags documentbeheer en in de daaruit voortvloeiende eindverhandeling gepoogd om voor deze drie problemen de nodige oplossingen aan te reiken¹⁵. Daarbij hadden we enkel oog voor de archieven die dateren uit de 18de eeuw, dit omwille van de enorme omvang van het archief (1.782 delen en pakken) en de beperkte tijd waarover we beschikten. In dit artikel wordt vooral aandacht besteed aan het eerste onderdeel van ons onderzoek, met name de instellingenstudie, die een absolute vereiste vormt om van het archief gebruik te kunnen maken. We verklaren wie er allemaal bij de rechtspraak betrokken was, hoe de burgerlijke procedure verliep en op welke manieren er geprocedeerd kon worden. Een grootschalige detailstudie terzake is nooit onze bedoeling geweest; dit is precies hetgeen mogelijk zou moeten zijn in de toekomst, als gevolg van een betere toegankelijkheid van het archief. Ook zullen we hier ingaan op de voornaamste archiefreeksen. Zij worden kort besproken wat betreft hun functie, inhoud, waarde en ontsluitingsmogelijkheden.

De gegevens uit hoger genoemde werken werden gecombineerd met deze van de *Practijke Civile* van Philips Wielant en enkele studies betreffende

---

¹⁴ SAG, leeszaal, inventaris 85/4-85/6.

¹⁵ S. DE SMET, *De burgerlijke rechtspraak voor de Gentse schepenbank van de keure in de 18de eeuw: rechtspleging, archiefvorming en ontsluitingsmogelijkheden*. Eindverhandeling Archivistiek en Hedendaags Documentbeheer, VUB-RUG-KUL, academiejaar 1999-2000.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

Nederlandse gerechtshoven¹⁶. De zoektocht naar literatuur omtrent de Gentse situatie leverde enkel indirecte informatie op, bijvoorbeeld omtrent de bij de rechtspraak betrokken functionarissen. Het voornaamste bronnenmateriaal bleek uiteindelijk te bestaan uit archiefbronnen. De dossiers van een tiental processen werden volledig chronologisch geanalyseerd en de bijbehorende stukken in het kernarchief van de burgerlijke rechtspraak werden opgespoord. Daarnaast hebben we gebruik gemaakt van diverse regelgevende teksten betreffende de materie, waarvan een deel is uitgegeven in het Gentse gewoonrecht.

3. De organisatie van de schepenbank van de keure inzake burgerlijke rechtspraak

3.1. De colleges die recht spraken

3.1.1. De kamer en de vierschaar

In verscheidene stedelijke schepenbanken was er in het Ancien Régime sprake van een onderscheid tussen de kamer en de vierschaar. Behalve in Gent was dit ondermeer ook in Brugge, Ieper en Kortrijk het geval. De kamer was een niet-publieke zitting in eerste aanleg en de vierschaar was een plechtige openbare zitting voor vonnissen in eerste aanleg of in beroep¹⁷. Op enkele uitzonderingen na konden alle zaken aanhangig gemaakt worden bij zowel de kamer als de vierschaar¹⁸. Na een vonnis van de kamer kon men zonder enig probleem in beroep gaan bij de vierschaar¹⁹. Na een vonnis van de vierschaar,

---

¹⁶ Eg. I. STRUBBE (ed.), Wielant Ph., *Practijke Civile*. Amsterdam, 1968. (Fontes Iuris Batavi Rariores, 3); F. C. J. KETELAAR, 'De procesgang bij het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland', in: *Rijksarchiefschool. Verslagen en bijdragen 1969-1970*, p. 50. 's-Gravenhage, 1970; M. J. H. A. LIJTEN, *Het burgerlijk proces in stad en meierij van 's-Hertogenbosch, 1530-1811*. Assen-Maastricht, 1988. (Brabantse Rechtshistorische Reeks, 2).

¹⁷ *Archiefgids*, p. 145.

¹⁸ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *Coutume de la ville de Gand*, p. 309. Brussel, 1887. (Coutumes des Pays et Comté de Flandre, 2). Ondermeer de volgende zaken dienden in de kamer aanhangig gemaakt te worden: beroepen na vonnissen van de smalle wetten, zaken aangaande de "pollicie", alle zaken "onder ende beneden de vier ponden grooten" en "zaken daer de preuve in promptis af es by contracten, wettelicheden van scepenen ofte van anderen wetten of andersins".

¹⁹ "De voornoemde schepenen alsoo wel van de hooger als van de neder banck syn van haerlieder appointementen ende sententien, in cameran gegeven, nieuwers el betreckelyck in de eerste instantie dan in haerlieder vierscharen, aldaer sy hemlieden corrigieren ofte reformeren mogen sonder eenige boeten ofte amende" (A. E. GHELDOLF (ed.), *Coutume de la ville de Gand*, p. 214. Brussel, 1868. (Coutumes des Pays et Comté de Flandre, 1)).

zowel in beroep als in eerste aanleg, diende men naar de Raad van Vlaanderen te trekken om nog een nieuw vonnis te verkrijgen.

3.1.2. De politiekamer

De politiekamer werd opgericht door het decreet van 24 juli 1666, dat in de kamer gepubliceerd werd op 29 maart 1667²⁰. De doelstellingen van de politiekamer worden in het decreet zeer expliciet uit de doeken gedaan: "*In welcke camer zullen berecht worden sommierelick alle de zaecken die by de pachters van slands ofte stadts middelen, ofte by andere iegens de pachters sullen geintenteert worden uyt oorsaecken van de gepachte rechten, ofte daer uyt resulterende, ende synen oorspronck nemende*"²¹. De politiekamer behandelde met andere woorden geschillen die te maken hadden met de provinciale rechten en de stadsrechten. Zoals het citaat aangeeft, werden deze belastingen tijdens het Ancien Régime verpacht. In de loop van de 18de eeuw kwam in plaats van het pachten de admodiatie in voege. Dit was een soort mengvorm van pachten en eigen inning, waarbij de admodiateur een deel van de meerontvangst aan de overheid diende af te staan. In Gent werd in 1786 overgestapt van admodiatie naar eigen inning, die door zogenaamde directeurs geschiedde²². De zaken die in de politiekamer behandeld werden, behoorden in feite tot de bevoegdheid van de kamer, maar werden wegens een teveel aan werk in de kamer overgeheveld naar het nieuwe college²³.

De vergaderingen van de politiekamer gingen door in de Bollaertskamer van het stadhuis. De politiekamer telde vier leden: twee schepenen, een secretaris en een pensionaris. Volgens het decreet van 1666 moesten zij iedere zaterdag door de voorschepen uit het college gecommitteerd worden voor de duur van een week. Uit de archieven van de 18de eeuw blijkt evenwel dat de vier telkens voor langere periodes aangeduid werden. Daar ze uit het college gecommitteerd werden, noemde men de leden van de politiekamer "commissaris-sen". Ze dienden zich iedere dag van de werkweek (maandag tot en met zaterdag) 's ochtends in de Bollaertskamer te presenteren en er te blijven tot alle zaken van die dag afgehandeld waren²⁴.

²⁰ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, pp. 546-553.

²¹ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 550.

²² P. LENDERS, 'De ambtenaar en zijn statuut op het einde van het Ancien Régime. Toestanden en ontwikkelingen in Vlaanderen en bijzonder te Gent', in: *Bijdragen tot de Geschiedenis*, 1984 (67), 3-4, pp. 122-123.

²³ "... willende remedieren aen de clachten ... gedaen van wegen de pachters van s'landts middelen int quartier van Ghendt, oock van de gone van de stadtsmiddelen ... van dat hemlieden daghelicx presenteerden aen de deuren vant' collegie sonder daer binnen audientie te crygen tot het berechten van haerlieder saecken ... door de menichvuldighe affairen van t'zelve collegie" (A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 548).

²⁴ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, pp. 548-549.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

3.2. De bij de rechtspraak betrokken functionarissen

3.2.1. De schepenen

In het Ancien Régime bezaten de schepenbanken rechtsmacht, maar dit betekent nog niet dat de schepenen persoonlijk een actieve rol speelden in de rechtspleging. R. Boumans omschreef de rol van de schepenen in de rechtspleging zelfs als "zuiver passief". Ze vervolgden namelijk niet, maar waren enkel rechters. Ze aanhoorden de partijen, onderzochten de eisen en spraken vervolgens een vonnis uit na eerst een advies te hebben ingewonnen²⁵. Deze passieve rol houdt uiteraard ten dele verband met de grote waaier aan bevoegdheden die de schepenen bezaten. Ze hadden - zeker in de grote steden - eenvoudigweg niet de tijd om zich intensief met de rechtspraak bezig te houden. Een andere - en wellicht belangrijker - factor is het feit dat de schepenen lang niet altijd juridisch geschoold waren. Vanaf de 17de eeuw waren de meeste stadsmagistraten samengesteld uit twee soorten schepenen. Enerzijds waren er de edelen en gegoede burgers, die hun functie louter als een eretitel beschouwden en konden terugvallen op een ander inkomen. Anderzijds waren er de juristen, voor wie het schepenambt meestal hun belangrijkste of zelfs enige broodwinning was. Het waren dan ook deze schepenen die in sterkere mate bij de rechtspraak betrokken waren en allerlei extra's deden. De jaarwedde van de schepenen op zich was immers vrij beperkt, maar er werden emolumenten toegekend aan diegenen die extra taken op zich namen²⁶. Het gebrek aan tijd en scholing van de meeste schepenen leidde ertoe dat verscheidene ambtenaren met een diploma in de beide rechten een belangrijke rol in de rechtspraak vervulden. Als gevolg van de passiviteit van de schepenen konden zij hun bevoegdheden en invloed voortdurend uitbreiden. In Brugge hield de magistraat in 1765 zelfs volledig op zich nog met gerechtelijke taken in te laten²⁷.

Te Gent lijkt de hierboven beschreven situatie eveneens van toepassing te zijn geweest. Volgens P. Lenders was de meerderheid van de Gentse schepenen op gerechtelijk vlak incompetent, vooral in burgerlijke zaken. Het ontbrak hen aan juridische scholing. De voorschepen las de vonnissen voor, zonder ze zelf te hebben opgesteld. Bijgevolg kan de inbreng van de Gentse magistraat in burgerlijke zaken herleid worden tot zijn materiële aanwezigheid²⁸. Tijdens onze reconstructie van het procedureverloop is de visie van P. Lenders bevestigd geworden (zie infra). Volgens R. Boumans volstond in de meeste sche-

---

²⁵ R. BOUMANS, 'Wethouders en stedelijke functionarissen in de 16de, 17de en 18de eeuw', in: *Flandria Nostra. Ons land en ons volk, zijn standen en beroepen door de tijden heen*, deel 5, p. 400. Antwerpen, 1960.

²⁶ R. BOUMANS, *art. cit.*, pp. 408-409.

²⁷ P. LENDERS, *art. cit.*, p. 136.

²⁸ P. LENDERS, *art. cit.*, p. 135.

SYLVIE DE SMET

penbanken de aanwezigheid van de helft van de schepenen om een wettig vonnis te vellen²⁹. Te Gent was dit inderdaad het geval: er dienden zeven van de dertien schepenen aanwezig te zijn (men noemde dit “*eene vulle banck van wette*”)³⁰.

3.2.2. *De amman*

In Antwerpen was de amman nauw betrokken bij de burgerlijke rechtspraak. Hij kan er als het stuwende element in de burgerlijke rechtspleging beschouwd worden³¹. Ook in Gent was het eerder de amman die bij de burgerlijke rechtspraak betrokken was dan de baljuw. Toch lijkt zijn rol hier veel beperkter te zijn geweest dan in Antwerpen. Zijn taken waren vooral van formele aard. Zo gaf hij de opdracht tot inbeslagneming aan zijn ondergeschikten, die de concrete uitvoering op zich namen. In een rechtszaak betrokken partijen die iets onder eed wilden verklaren, dienden deze eed uit te spreken in handen van de amman. Ook de getuigen die verhoord werden, legden voor hun getuigenis de eed af in zijn handen. Niet zelden was de amman afwezig en werd de eed afgelegd in handen van een schepen. Bovendien liet de amman zich geregeld vervangen door zijn substituut.

3.2.3. *De pensionarissen*

Tijdens de 18de eeuw waren er bij de schepenbank van de keure vier (raad)pensionarissen in dienst. Ze waren allen jurist. Ieder van hen had een specifieke bevoegdheid: de eerste pensionaris hield zich bezig met de administratie van de Staten van Vlaanderen, de tweede vervulde stedelijke opdrachten, de derde liet zich in met de criminele rechtspraak en de vierde met de stadsprocessen. Alle vier de pensionarissen woonden de zittingen van de schepenbank bij, waar ze advies gaven bij het opstellen van de stedelijke verordeningen. Ze maakten tevens deel uit van de stadsdelegaties in de Leden en Staten van Vlaanderen en verzorgden de contacten met de vorstelijke raden. Volgens J. Decavele speelden de pensionarissen een sleutelrol in het stedelijk bestuur. Ze waren bovendien een garantie voor de continuïteit in tegenstelling

---

²⁹ R. BOUMANS, *art. cit.*, pp. 400 en 415.

³⁰ A. E. GHELDOLF (ed.), *op. cit.*, p. 6; A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 534.

³¹ R. BOUMANS, *Het Antwerps stadsbestuur voor en tijdens de Franse overheersing. Bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis van de stedelijke bestuursinstellingen in de Zuidelijke Nederlanden*, p. 145. Brugge, 1965. (Rijksuniversiteit te Gent, Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte, 135).

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

tot de jaarlijks wisselende schepenen³². De rol van de pensionarissen inzake burgerlijke rechtspraak bestond in het adviseren van de schepenen betreffende de vonnissen. Dit deden ze samen met de secretarissen en advocaten van de Raad van Vlaanderen (zie infra).

Eerste pensionaris Petrus Franciscus Pycke werd na zijn dood in 1779 niet vervangen. Dit paste in de geplande maatregelen tot afslanking van het Gentse ambtenarenkader³³. Er zijn vanaf 1779 dus maar drie pensionarissen meer in plaats van vier. De tweede pensionaris werd door deze operatie bevorderd tot eerste pensionaris, de derde pensionaris nam de tweede plaats in en de vierde verving de derde.

3.2.4. De secretarissen

Volgens P. Rogghé werd de term "secretaris" in Gent vanaf 1444-45 courant gebruikt. Voorheen sprak men steeds van "klerk"³⁴. J. Decavele situeerde de definitieve overgang van klerk naar secretaris pas in de 16de eeuw³⁵, ons inziens terecht daar in de *Concessio Carolina* nog steeds van "clercken" gesproken wordt³⁶. Toen reeds en ook nog gedurende de 18de eeuw waren er bij de schepenbank van de keure - net als bij de schepenbank van gedeelte - vijf secretarissen actief.

De Gentse secretarissen waren net als de pensionarissen universitair gevormd. In 1468 werd bovendien bepaald dat de eerste drie secretarissen tenminste drie talen dienden te kennen en de anderen minstens twee talen. Sinds de *Concessio Carolina* werd het ambt verpacht aan de meestbiedende en meest bekwame kandidaten. Veelal gebeurde de aanduiding door resignatie, waarbij een secretaris zijn ambt overdroeg aan een zelfgekozen opvolger³⁷.

---

³² J. DECAVELE, 'Bestuursinstellingen van de stad Gent (eind 11de eeuw - 1795)', in: W. PREVENIER en B. AUGUSTYN (red.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, p. 295. Brussel, 1997. (Algemeen Rijksarchief, Miscellanea Archivistica, Studia, 72).

³³ P. LENDERS, *art. cit.*, p. 140.

³⁴ P. ROGGHÉ, 'De Gentse klerken in de XIVe en XVe eeuw. Trouw en verraad', in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 1960 (11), p. 106.

³⁵ J. DECAVELE, *art. cit.*, p. 295.

³⁶ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 144.

³⁷ J. DECAVELE, *art. cit.*, pp. 295-296.

De secretarissen leidden elk hun eigen "comptoir" of kantoor³⁸. Ze hadden zogenaamde "schepenclercken" in dienst, die het grootste deel van het schrijfwerk op zich namen³⁹. De beschrijving van het archief van de burgerlijke rechtspraak heeft duidelijk gemaakt dat de apostilles op de pleitstukken en een aantal andere registraties meestal door de secretarissen zelf genoteerd werden. Het was immers mogelijk hun handschriften duidelijk van elkaar te onderscheiden. Wellicht vervaardigden de klerken vooral afschriften van stukken en stukken bestemd voor expeditie.

J. Decavele beschouwt de secretarissen als de kern van de eigenlijke stedelijke administratie⁴⁰. Hun rol op administratief vlak was blijkens het hiernavolgende overzicht niet te onderschatten, maar het moet benadrukt worden dat de secretarissen ook op gerechtelijk vlak erg actief waren. Zoals gezegd noteerden ze de apostilles op de pleitstukken, waardoor ze ongetwijfeld het meest van alle stedelijke ambtenaren vertrouwd waren met de concrete toepassing van de procedures. Dit werd reeds eerder opgemerkt door P. Rogghé: "Vertrouwd met de rechtspraak leidden de secretarissen *de facto* de rechtspraak, verleenden rechtsingang"⁴¹. Dit gegeven zal bij de bespreking van het procedureverloop duidelijk tot uiting komen. Tenslotte functioneerden de secretarissen net als de pensionarissen als adviseurs voor de vonnissen.

De eerste secretaris leidde het "comptoir van d'eerste secretarie" (eerste secretariaat) en was bevoegd voor het opstellen van de notulen van de schepenvergaderingen, het redigeren van de uitgaande brieven en het behandelen van de inkomende correspondentie, het toezicht op de stadsfinanciën en de fiscaliteit, de organisatie van de fiscale verpachtingen en het bijwonen van de auditie van de jaarrekening. Een andere functie was het bijhouden van de algemene politieke en administratieve bescheiden en registers (lees: de archieven)⁴². Daarnaast was elk van de secretarissen op administratief vlak verantwoordelijk voor de documenten die tot zijn specifieke werkterrein behoorden. De voorschepen droeg de politieke verantwoordelijkheid voor het geheel van de archieven⁴³. De tweede secretaris leidde het "comptoir van de vierscaere"

³⁸ E. VERWIJ EN J. VERDAM, *Middelnederlandsch woordenboek*, deel 3, kol. 1177-1178. 's-Gravenhage, 1894. Ook M. Heins vertaalde "comptoir" als "bureau" (*Gand, sa vie et ses institutions*, deel 1, p. 336). In de *Archiefgids* wordt het begrip onterecht vertaald als "schepenkamer" (p. 10).

³⁹ M. HEINS, *op. cit.*, deel 1, p. 336.

⁴⁰ J. DECAVELE, *art. cit.*, p. 295.

⁴¹ P. ROGGHÉ, *art. cit.*, p. 127.

⁴² J. DECAVELE, *art. cit.*, p. 296.

⁴³ W. VAN DE VIJVER, *De structuur en oude orde van de archieven van de Gentse schepenen van de Keure en van Gedeele tijdens het Ancien Regime*, p. 34. Eindverhandeling Archivistiek en Hedendaags Documentbeheer, VUB-RUG-KUL, academiejaar 1993-1994.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

(secretariaat van de vierschaar) en fungeerde als toezichter op de stadseigendommen en openbare werken⁴⁴. De derde secretaris leidde het "*comptoir van de kamer*" (secretariaat van de kamer). Toen eind 1772 de functie van vijfde secretaris afgeschafte werd, nam derde secretaris Petrus Gregorius van Alstein de meeste bevoegdheden van de vijfde secretaris over⁴⁵. Zijn eigen bevoegdheden als secretaris van de kamer werden hem afgenomen en werden vanaf dan waargenomen door de vierde secretaris, die tegelijkertijd zijn oude bevoegdheid behield⁴⁶. De vierde secretaris stond aan het hoofd van het "*comptoir van d'enquesten*" (secretariaat van de enkwesten). Zoals hierboven reeds gezegd werd, was deze secretaris vanaf eind 1772 eveneens bevoegd voor de kamer. De vijfde secretaris leidde de "*greffie*" of griffie. Hij hield de jaarregisters van de keure, de cijnsboeken, de kaaiboeken en de kopieën van de ambachts- en gildekeuren bij⁴⁷. Hij was ook actief als namptissement- en consignatiemeester. Vijfde secretaris Albert Goeman werd na zijn dood eind 1772 niet vervangen⁴⁸. De meeste van zijn taken werden overgenomen door derde secretaris Petrus Gregorius van Alstein. De term "griffie" slaat dus vanaf eind 1772 op het derde secretariaat.

Tijdens de 18de eeuw werden de Gentse pensionarissen en secretarissen samen "*het buffet*" genoemd. Deze ambtenaren gingen echte dynastieën vormen. Als gesloten groep konden ze hun stempel drukken op zowel rechtspraak als bestuur⁴⁹. Men krijgt de indruk dat de pensionarissen zich vooral met bestuurszaken bezighielden, terwijl de invloed van de secretarissen het grootst was inzake rechtspraak.

3.2.5. *De procureurs*

De procureur was degene die de partijen vertegenwoordigde en met hun volmacht de proceshandelingen verrichtte, zonder evenwel als raadsman (advocaat) op te treden⁵⁰. Hij ondertekende alle ingediende stukken van zijn partij. Te Gent dienden de procederende partijen een procureur te kiezen die aange-

⁴⁴ J. DECAVELE, *art. cit.*, p. 296.

⁴⁵ Dit blijkt duidelijk uit de namptissementboeken (reeks 309, nrs. 8 en 9).

⁴⁶ Blijkbaar werd de functie van kamer-secretaris dus niet zo hoog ingeschat: ze werd vanaf eind 1772 uitgeoefend door de secretaris van de enkwesten, die tegelijk belast bleef met de enkwesten. Bovendien gebruikte men in de *Wegwijzer der stad Gent* enkel de functie-omschrijving "secretaris van de enkwesten" voor deze persoon.

⁴⁷ J. DECAVELE, *art. cit.*, p. 296.

⁴⁸ P. LENDERS, *art. cit.*, p. 140.

⁴⁹ J. DECAVELE, *art. cit.*, p. 296.

⁵⁰ M. VAN HATTUM en H. ROOSEBOOM, *Glossarium van oude Nederlandse rechtstermen*, p. 264. Amsterdam, 1977. (Verzamelen en bewerken van de jurisprudentie van de Grote Raad, nieuwe reeks, 2).

steld was door de schepenen⁵¹. Een nieuwe procureur werd telkens aangesteld ter vervanging van iemand die was overleden of ontslag had genomen. Vooral dit laatste (resignatie) kwam zeer vaak voor. De procureur die ontslag nam, kon zelf zijn opvolger kiezen. Niet zelden ging het daarbij om een familielid. De opvolger betaalde dan twee derden van de normale koopsom aan de overheid en een derde aan de ontslagnemende procureur, met daarnaast eventueel nog een geheime koopsom of lijfrente⁵². Er waren geen aparte procureurs voor kamer en vierschaar; de aangestelde procureurs konden in beide colleges functioneren.

3.2.6. *De advocaten*

De beide partijen in een rechtszaak konden een beroep doen op de diensten van een advocaat. Hij stelde de pleitstukken op, ondertekende ze en hield bij mondeling pleiten de pleidooien. In de 18de eeuw werden te Gent vaak de termen "*advisant*" of "*raedt*" gebruikt om de advocaat aan te duiden. Dit geeft duidelijk zijn functie van adviseur en raadsman weer. Advocaten werden niet door de schepenenbank benoemd. Ze stonden dus buiten het stedelijk ambtenarenkader. In tegenstelling tot het hebben van een procureur, was het hebben van een advocaat geen verplichting⁵³.

Zowel de procureur als de advocaat dienden tijdig aangesteld te zijn. Voor de eiser was dit "*ten instellene vander zake*", voor de verweerder "*ten daghe vander andwoorde*"⁵⁴. Het was de procureurs en advocaten verboden de beide partijen in eenzelfde zaak te bedienen⁵⁵. In 1768 werd een decreet uitgevaardigd dat de schepenen, pensionarissen en secretarissen verbood als advocaat personen bij te staan voor de schepenenbank. Dit verbod was in de 17de eeuw reeds twee maal afgekondigd⁵⁶. Anderzijds wilden de advocaten graag optreden als procureur⁵⁷.

⁵¹ De ordonnantie van 21 juni 1552 schreef hieromtrent het volgende voor: "*Item, dat nyemandt en zal moghen agieren of partyen dienen, noch in cameren noch in vierscharen, dan de ghone by scepenen daer toe ontfanghen, eedt ghedaen ende zeker souffisant ghestelt hebbende*" (A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 301).

⁵² P. LENDERS, *art. cit.*, pp. 85-88.

⁵³ "*Item, dat negheen procureurs in eeneghe zaken ... en agiere zonder taelman, ten ware dat partyen zelve quamen om huerlieder zake zelve te vertooghene, dat elc vermach*" (A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 304).

⁵⁴ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 304.

⁵⁵ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, pp. 304-305.

⁵⁶ P. LENDERS, *art. cit.*, p. 119.

⁵⁷ Zo vroegen ze in 1554 het volgende: "... *biddende ... gheadmitteert te werdene ende te moghen occuperene als procureurs ... als nyet wesende van minder conditie dan de procureurs, die zylieden ooc wel te vreden zyn te moghen vachieren als taellieden*". Het verzoek werd niet aanvaard (A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 342).

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

3.2.7. *De schepenboden en de prinselijke officieren*

De prinselijke officieren stonden de amman bij en voerden onder andere de inbeslagnemingen in zijn opdracht uit⁵⁸. De schepenboden hadden eveneens een zuiver uitvoerende taak, die bestond uit het bezorgen van dagvaardingen en het insinueren (gerechtelijk betekenen) van processtukken. Hun taak is te vergelijken met hetgeen bij de gewestelijk gerechtshoven door de deurwaarders werd gedaan.

4. Het procedureverloop in kamer en vierschaar⁵⁹

4.1. De manieren om te procederen

In een burgerlijk proces is er steeds sprake van twee partijen die tegen elkaar procederen. Deze partijen konden elk uit meerdere personen bestaan. Zo kon bijvoorbeeld een familie of een beroepsvereniging één partij vormen. De partij die een zaak aanhangig maakte, werd in de 18de eeuw te Gent steevast "heesscher" of "heesscherigghe" genoemd. De tegenpartij was de "verweerdere" of "verweerderigghe". Wanneer een rechtszaak in beroep gevoerd werd, noemde men de partij die het beroep aangetekend had de "appellant(e)". Dit kon zowel de oorspronkelijke eiser als de verweerder zijn. De tegenpartij van de eerste instantie werd in de beroepsfase "geïntimeerde" genoemd. In de loop van het proces werd vaak de term "partije" gebruikt om de tegenpartij aan te duiden⁶⁰.

Gedurende het proces dienen de beide partijen beurtelings stukken in om de rechters van hun gelijk te proberen overtuigen. Op de aard van deze pleitstukken wordt in 4.2. ingegaan. Vooreerst dient duidelijk te worden gemaakt op welke manier de pleitstukken voorgelegd moesten worden. Er waren drie mogelijkheden:

4.1.1. *De ferie- of rolprocedure*

In deze procedure werden de stukken van de partijen uitgewisseld op de ferie of rol. Men moet dit beschouwen als een aparte vergadering, los van het schepencollege, bestaande uit een afvaardiging uit het college en de bij het hof werkzame procureurs. In de Raad van Brabant bestond de rol uit een deputa-

---

⁵⁸ M. HEINS, *op. cit.*, deel 1, pp. 237-239.

⁵⁹ Op het procedureverloop in de politiekamer gaan we hier niet in omdat het onderzoek hieromtrent te weinig zekerheden aan het licht heeft gebracht.

⁶⁰ Ook vandaag is "tegenpartij" nog één van de vele betekenissen van het woord "partij".

tie van twee raadsheren en één griffier⁶¹. Ook in de Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland maakten twee raadsheren en één secretaris deel uit van de rol⁶². Bij de rolprocedure in de Gentse schepenbank van de keure lijken geen raadsheren (t. t. z.: schepenen) betrokken te zijn geweest⁶³.

Oorspronkelijk was de ferie dé manier bij uitstek om te procederen: alle zaken dienden op de ferie ingesteld te worden. Men sprak dan ook van de "*ordinaire*" procedure. In de 18de eeuw werd deze procedure veel minder toegepast. Dit blijkt overduidelijk uit het zeer sterk afnemende volume van een reeks die specifiek door deze procedure werd nagelaten, met name de ferieboeken. De vermoedelijke reden hiervoor is dat de ferie-procedure vaak lang aansleepte als gevolg van de lange termijnen. Een dergelijke evolutie kan eveneens vastgesteld worden in de Raad van Brabant⁶⁴.

Teneinde een zaak in deze procedure aanhangig te maken, diende de eiser zijn tegenpartij te dagvaarden om op een bepaalde dag op de ferie te verschijnen. De dagvaarding werd uitgevoerd door een schepenbode. Hij overhandigde aan de gedaagde een zogenaamd "*billet*", waarin de eis in het kort was vermeld. Er werd maximaal twee keer gedagvaard. Indien de gedaagde na de tweede dagvaarding nog steeds niet opdaagde, werd er recht gesproken⁶⁵. Indien de gedaagde zich aanbood op de afspraak, "*maakte*" de eiser "*heesch*". Hij legde met andere woorden zijn "*heesch*" of eis voor. Op dat moment werd de zaak "*ingesteld ter ferie*". Hierna volgde het antwoord van de verweerder, enz. (zie infra). De termijnen om de stukken in te dienen bedroegen veertien dagen. Indien een zaak twee opeenvolgende rolzittingen niet voortgezet was en "*in state ghestelt werd*", werd ze niet meer afgeroepen en volgde de voortzetting pas nadat een van de partijen "*voortganc*" begeerde⁶⁶.

Beroepszaken in de vierschaar konden enkel op de ferie aanhangig gemaakt worden⁶⁷. De procedure verliep als volgt. De partij die na een vonnis van de kamer bij de vierschaar in beroep wilde gaan, stuurde een zogenaamd "*protest en laetweten van appel*" naar de tegenpartij. Hierin deelde ze mee in beroep te zullen gaan. Vervolgens dagvaardde de geïntimeerde de appellante om op de ferie de "*grieven en redenen van betrecke*" te komen tonen, met andere woorden: om het beroep te komen motiveren. Na de uitwisseling van

⁶¹ E. PUT, *Inventaris van het archief van de Raad van Brabant. Deel 1: Archief van de griffies*, p. 28. Brussel, 1995. (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 256).

⁶² F. C. J. KETELAAR, *art. cit.*, p. 50.

⁶³ "*welcke ferien ofte rollen gehouden werden by twee diversche secretarissen, daertoe vuyten collegie gedeputeert*" (A. E. GHELDOLF (ed.), *op. cit.*, p. 214).

⁶⁴ E. PUT, *op. cit.*, pp. 28-29.

⁶⁵ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, pp. 508-509.

⁶⁶ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 309-310.

⁶⁷ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 303.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

de grieven volgden de stukken zoals in een normaal proces. Het hele beroepsproces hoefde niet noodzakelijk op de ferie voortgezet te worden: na een tijd kon men overschakelen naar één van de twee andere procedures.

4.1.2. *De communicatoire procedure*

In tegenstelling tot de ferie-procedure werd de verweerder in dit geval niet gedagvaard. De eiser diende ook geen eis in, maar een gewoon rekest. Een kopie van het rekest werd door een schepenbode aan de tegenpartij geïnstituëerd. Volgens Ph. Wielant diende een rekest uit drie delen te bestaan: de "*maieur*" (de uiteenzetting van het geval), de "*mineur*" (de gronden waarop men eist) en de conclusie (het gevorderde, hetgeen men eist)⁶⁸. De formulering van het laatste onderdeel van het rekest is van groot belang om te weten hoe de zaak verder zou verlopen. Behalve de communicatoire procedure, startte immers ook de procedure in het college met een rekest. Aan de formulering van de laatste alinea kan men evenwel zien welke procedure het zou worden. Bij een communicatoir proces wilde de eiser steeds dat de schepenen de tegenpartij tot iets zouden dwingen en/of hem zouden veroordelen⁶⁹. Bij de procedure in het college daarentegen werd een "*sommiere*" beslissing verzocht, zonder te specificeren wat er precies geëist werd.

In de communicatoire procedure ontmoetten de partijen elkaar niet. Elk van de partijen diende zijn stukken in bij een secretaris, die in de marge noteerde wat er met het stuk moest gebeuren. De keuze van deze secretaris blijkt geheel willekeurig te zijn geweest. Het stuk diende dus niet noodzakelijk ingediend te worden bij de secretaris van de kamer of de secretaris van de vierschaar. Telkens werd een kopie van het ingediende stuk door een schepenbode geïnstituëerd aan de procureur van de tegenpartij, die vervolgens kon reageren met een nieuw pleitstuk. Net als in de ferie- of rolprocedure waren de schepenen niet betrokken bij de instructie in deze zaken. Er waren in de communicatoire procedure drie opeenvolgende termijnen van acht dagen om te reageren op een stuk van de tegenpartij. Het derde uitstel bedroeg voor het indienen van "*preuve*" of "*contrarie preuve*" uitzonderlijk veertien dagen⁷⁰.

Uit de door ons geraadpleegde processen is gebleken dat deze procedure in de 18de eeuw veruit de meest toegepaste was. Ook in de Raad van Brabant

---

⁶⁸ Eg. I. STRUBBE (ed.), *op. cit.*, p. 131.

⁶⁹ Bijvoorbeeld: "*Oodtmoedelijck biddende gediënt te wesen, den voor-noempden S^r. Cornelis Misprouve te condemneren ...*" (RAG, archief van de Raad van Vlaanderen, nr. 26158).

⁷⁰ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 515.

bestond een communicatoire procedure, die in de 18de eeuw eveneens de andere procedures overvleugelde wegens haar grote efficiëntie⁷¹.

4.1.3. De procedure in het college

Ook deze procedure werd op gang gebracht door middel van een rekest. De eiser vroeg hier op het einde van het rekest een "*sommiere decisie*" of "*sommiere beslechtinghe*"⁷². Het aanwenden van het begrip "sommier" (beknopt, bondig, kort, summier)⁷³ kan worden verklaard doordat de termijnen in deze procedure slechts drie dagen bedroegen. Er waren net als bij de communicatoire procedure drie termijnen. Uit de formulering in het rekest, maar tevens uit de apostilles op de pleitstukken, blijkt duidelijk dat de partijen de stukken in het schepencollege zelf uitwisselden.

Deze procedure werd in de 18de eeuw zeer weinig toegepast. Vaak werd ze toegepast in het begin van de procedure, maar werd de zaak daarna uit het college "*gerenvoyeert*". De drukke activiteiten van de schepenen en hun desinteresse en onkunde betreffende rechtszaken maakten vermoedelijk dat enkel in bijzondere gevallen een behandeling in het college werd toegestaan (bijvoorbeeld bij zaken die discretie vereisten).

In apostilles op de pleitstukken werd "*by der handt van secretarissen, ofte by haer-lieder eygen clercken*" genoteerd wat ermee gebeurde of moest gebeuren⁷⁴. De apostilles zijn een belangrijk middel gebleken om een beeld te krijgen van de concrete manier waarop geprocedeerd werd.

4.1.4. De ferie- of rolprocedure

Op de rolzitting werden de lopende zaken één voor één behandeld na afroeping. De procureur toonde een net-exemplaar van het pleitstuk aan één van de secretarissen en gaf een kopie ervan aan de procureur van de tegenpartij. Deze kreeg vervolgens veertien dagen tijd om te reageren. Doordat de procesgang door de secretarissen werd bijgehouden in de ferieboeken, vindt men op de uitgewisselde stukken bijzonder weinig informatie. Er werd enkel genoteerd wanneer het stuk werd voorgelegd: "*Gediend den* [datum]".

⁷¹ E. PUT, *op. cit.*, pp. 30-31.

⁷² Bijvoorbeeld: "*Versouckende tot somire decisie deser ordonnantie tot comp[ari]tie op mandagh toecom[mende] int v[er]gaederen van [den] collegie*" (RAG, archief van de Raad van Vlaanderen, nr. 25971).

⁷³ K. STALLAERT en F. DEBRABANDERE, *Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen uit Vlaamsche, Brabantsche en Limburgsche oorkonden*, kol. 340. Handzame, 1977.

⁷⁴ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 511.

4.1.5. *De communicatoire procedure*

Het procesverloop in deze zaken werd niet in registers genoteerd. Het is bijgevolg logisch dat op de stukken veel informatie te vinden is omtrent het verloop van de zaak. De eerste apostille luidde steeds “*Zij getoond partije, actum den* [datum], [naam secretaris]”. De secretaris drukte hiermee uit dat hij wou dat het stuk aan de tegenpartij getoond zou worden. Een bode insinueerde dan een kopie van het stuk aan de procureur van de tegenpartij en liet als bewijs hiervan een door hem ondertekende apostille na op het pleitstuk: “*Geïnsinueerd kopie dezer ten huize van procureur* [naam], *den* [datum], [naam bode]”. Meestal gebeurde dit nog op dezelfde dag als het noteren van de apostille door de secretaris, maar het kon ook enkele dagen later zijn. Heel af en toe vindt men zo’n geïnsinueerde kopie in een dossier terug: het werd op niet-gezegeld papier van geringe kwaliteit geschreven en in de marge vindt men een door de bode ondertekende vermelding omtrent de dag van insinuatie. Indien de tegenpartij niet binnen de termijn van acht dagen reageerde, schreef de procureur van de partij die het pleitstuk had ingediend een zogenaamde “*ondercorrectie*” op het stuk. Deze apostille was nooit gedateerd en werd slechts af en toe door de procureur ondertekend. Ze luidde als volgt: “*Alzo* [naam eiser/verweerder] *in faute blijft van te dienen van* [naam stuk], *believe te verlenen ordonnantie penale*”. De secretaris waaraan het stuk werd voorgelegd, reageerde hierop als volgt: “*Zij andermaal getoond partije om te dienen van* [naam stuk] *binnen acht dagen na de insinuatie op peine van versteking, actum den* [datum], [naam secretaris]”. Het stuk diende dus nogmaals getoond te worden aan de tegenpartij. Opnieuw werd een kopie geïnsinueerd door een bode, die hiervan een nieuwe apostille op het stuk schreef (idem als de vorige). Indien de tegenpartij opnieuw niet reageerde binnen de acht dagen, volgde een tweede ondercorrectie, geschreven door de procureur: “*Alzo* [naam eiser/verweerder] *alsnog in faute blijft van te dienen van* [naam stuk], *believe hem danof te versteken behoudens van weerden t’ acht dagen*”. Soms vindt men hiervoor een andere uitdrukking, die evenwel dezelfde betekenis heeft: “*believe te verlenen ordonnantie comminatoire*”⁷⁵. De secretaris noteerde vervolgens: “*Schepenen versteken* [naam eiser/verweerder] *van te dienen van* [naam stuk] *behoudens van weerden t’ acht dagen na de insinuatie op peine van versteking, actum den* [datum], [naam secretaris]”. Het feit dat deze apostille met de term “schepenen” aanvangt, betekent nog niet dat de schepenen hier effectief bij betrokken waren. Indien dit het geval zou zijn geweest, had achteraan de uitdrukking “*actum in ‘t collegie*” moeten volgen. We zijn dan ook van mening dat deze laatste aanmaning tot reactie, net als de

⁷⁵ Een comminatoire straf is een bedreiging van straf uitgesproken bij een vonnis of contract tegen diegenen die het daarbij bepaalde niet nakomen of iets doen of ondernemen tegen één of meer daarin gestelde bevelen of stipulaties (M. VAN HATTUM en H. ROOSEBOOM, *op. cit.*, p. 78).

andere apostilles, zelfstandig door de secretaris genoteerd werd. Hij sprak immers steeds in naam van de schepenen. Opnieuw werd een kopie van het stuk geïnsinueerd, hetgeen de bode in apostille vermeldde. De tegenpartij kreeg nu dus voor de derde en laatste keer de kans om te reageren. Indien ze opnieuw niet reageerde, volgde de “*absolute versteking*”, met andere woorden het definitieve verstek⁷⁶.

4.1.6. *De procedure in het college*

In de marges van de stukken in deze procedure vindt men verslagen van de behandeling van de zaak in het college. De secretaris vermeldde telkens de datum, hetgeen de ene procureur indiende en hetgeen van de andere procureur verwacht werd op de volgende afspraak. De verslagen bevatten steeds de woorden “*actum in ‘t collegie, den [datum]*”. Na een verslag volgt telkens een apostille met betrekking tot het insinueren van een kopie van het stuk door een schepenbode. Blijkbaar werden de stukken dus niet op de zitting zelf uitgewisseld, maar volgde na de zitting de insinuatie. In deze procedure vinden we eveneens ondercorrecties op de stukken terug. Deze werden geschreven door de procureurs wanneer de schepenen de partijen niet hadden kunnen horen. Er waren hiervoor meerdere redenen mogelijk. Doorgaans had het te maken met het feit dat er teveel zaken waren, waardoor de zaak in kwestie niet aan bod was kunnen komen. Uit dergelijke ondercorrecties blijkt tevens dat de strafzaken voorrang kregen op de burgerlijke zaken. In de ondercorrectie werd dan om een nieuwe afspraak verzocht⁷⁷. Hierna werd telkens een nieuwe afspraak gemaakt door een secretaris: “*Schepenen ordonneren beide partijen voor hemlieden te compareren op volgende [dag van de week] in het vergaderen van het collegie, actum den [datum], [naam secretaris]*”. Indien één van de partijen verstek liet gaan op een afspraak, werd ook een verslag gemaakt, want de zaak was uiteraard wel aan bod gekomen⁷⁸.

⁷⁶ De ondercorrectie om deze uitspraak te bekomen, luidde als volgt: “*Alzo [naam eiser/verweerder] de comminatoire versteking niet heeft gepurgierd, believe hem danof absolutelijk te versteken*”. Purg(i)eren is zich van een beschuldiging of verdenking zuiveren (M. VAN HATTUM en H. ROOSEBOOM, *op. cit.*, p. 269). De secretaris noteerde vervolgens: “*Schepenen versteken [naam eiser/verweerder] absolutelijk van te dienen van [naam stuk], actum den [datum], [naam secretaris]*”. Ook nu werd nog eens een kopie geïnsinueerd aan de procureur van de tegenpartij.

⁷⁷ Bijvoorbeeld: “*Alzo de bovenstaande dag van comparitie is onderbleven mits partijen niet hebben kunnen gehoord worden, believe te ordonneren partijen andermaal te compareren*”.

⁷⁸ Men krijgt dan dergelijke formuleringen: “*Schepenen, gehoord procureur [naam] en mits de non comparitie van de [eiser/verweerder], is ‘t zijnen laste verleend deffaut en andere dag gesteld op volgende [dag van de week] in het vergaderen van het collegie op peine van versteking, actum in ‘t collegie, den [datum], [naam secretaris]*”.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

Nader onderzoek is nodig om uit te maken wanneer precies welke procedure werd toegepast en in welke zin het aanwenden van de drie procedures is geëvolueerd in de loop der jaren.

4.2. De chronologie van een proces: van rekest of eis tot vonnis

De manier waarop geprocedeerd werd, blijkt geen invloed te hebben gehad op de aard van de stukken die ingediend moesten worden. Vooral op het rekest of de eis te antwoorden, kon de verweerder in ieder geval een beroep doen op drie excepties⁷⁹:

- declinatoire exceptie: de bevoegdheid van de rechter betwisten (bijvoorbeeld omdat de verweerder niet onder zijn jurisdictie valt)
- dilatoire exceptie: uitstel vragen (bijvoorbeeld om een kopie van de procuratie van de eiser op te vragen)
- peremptoire exceptie: redenen invoeren om de eis alsnog teniet te doen

Indien geen excepties werden toegestaan, diende de verweerder binnen de voorgeschreven termijn een antwoord voor te leggen. Dit antwoord betekende de litiscontestatie. In essentie waren er twee mogelijkheden: de verweerder kon bekennen (“*kennen*”), waarna onmiddellijk de veroordeling volgde, of hij/zij kon de stelling van de eiser ontkennen (“*loochenen*”), waarna het proces van start ging⁸⁰. Op het antwoord van de verweerder diende de eiser te reageren met een repliek. Vervolgens diende de verweerder een dupliek in. Hierna moesten de advocaten van de beide partijen met elkaar overleggen of er verder geprocedeerd zou worden. Indien de advocaten besloten niet verder te procederen, werd de zaak gesloten. Indien ze wel wensten verder te procederen, mocht de eiser een tripliek dienen, waarop de verweerder reageerde met een quadrupliek⁸¹. Vervolgens moest er weer vergaderd worden om te beslissen of er verder geprocedeerd zou worden. Indien ja, dan volgden de quintupliek van de eiser en de sextupliek van de verweerder. Na nieuw overleg kon beslist worden tot het uitwisselen van de septupliek van de eiser en de octupliek van de verweerder, enz. De verweerder diende in elk geval het laatste pleitstuk in. Er waren twee manieren om het indienen van de pleitstukken te verwoorden: het “*dienen*” van repliek, dupliek, enz. ofwel door middel van werkwoorden: “*replicqueren*”, “*duplicqueren*”, “*triplicqueren*”, “*quadruplicqueren*”, enz.

⁷⁹ Eg. I. STRUBBE (ed.), *op. cit.*, pp. 157-178.

⁸⁰ Eg. I. STRUBBE (ed.), *op. cit.*, pp. 184-185.

⁸¹ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, pp. 314-316. Indien de advocaten het niet eens raakten, moest het college hierover beslissen. De advocaat die ongelijk bleek te hebben gehad, moest dan een boete van 3 pond parisis betalen.

Indien de partijen meenden dat de zaak voldongen was en ze dus geen nieuwe stukken meer wilden indienen, bezorgden ze de schepenbank meestal toch nog een zogenaamd "*advertissement*" of "*motief van rechte*". Hierin verduidelijkten ze nog eens al hun argumenten en hun conclusie. Dit stuk werd niet aan de tegenpartij betekend en was dus in feite geheim, vandaar dat voor de naam vaak het voorvoegsel "*secreet*" werd geplaatst⁸².

Vooraleer er recht gesproken kon worden, moesten de partijen uiteraard hun stukken (zowel de pleitstukken als de bewijsstukken en andere procedurestukken) afgeven aan de rechtbank. Dit werd "*furnieren*" (furneren) genoemd. Het diende te gebeuren binnen de veertien dagen nadat het proces "*in het advies*" gekomen was, met andere woorden: veertien dagen nadat de zaak als afgesloten werd verklaard. Indien één van beide partijen niet op tijd furneerde, moest ze 12 groten Vlaams boete betalen en volgden acht dagen uitstel. Indien de stukken ook dan nog niet gefurneerd waren, volgde een boete van 2 schellingen Vlaams en een laatste uitstel van acht dagen. Indien er dan nog niet gefurneerd was, moest een nieuwe boete van 2 schellingen Vlaams betaald worden en volgde de "*correctie*" (terechtwijzing, berisping) door de schepenen⁸³. Indien de ene partij te lang wachtte om te furneren, kon de andere partij een zogenaamde "*versteking van furnissemēt*" indienen. Hierin verklaarde ze te zullen furneren of dit reeds gedaan te hebben en wenste ze dat aan de tegenpartij hetzelfde geordonneerd zou worden. Een secretaris schreef dan in de marge van het stuk: "*Schepenen ordonneren partije van gelijken te furnieren, actum den* [datum], [naam secretaris]". Een kopie hiervan werd aan de tegenpartij betekend door een schepenbode.

Het furneren van de stukken was aan allerlei voorwaarden gebonden. Zo diende dit steeds te gebeuren door de procureur van de betreffende partij bij de secretaris van de kamer of deze van de vierschaar, naargelang het college dat recht zou spreken. Een ordonnantie van 1552 verbood uitdrukkelijk dat de "*ondercleercken*" van de procureurs stukken zouden furneren⁸⁴. De stukken dienden bovendien in chronologische volgorde te zitten en "*gecotteert*" te zijn⁸⁵. Dit laatste sloeg op het feit dat elk stuk met een letter gekentekend moest zijn. Deze letter stond meestal op de achterkant van het stuk, maar soms ook vooraan. Wanneer men de letter Z had bereikt, herbegon men met AA, BB, enz. Na ZZ konden nog AAA, BBB, enz. volgen. De handeling van het furneren, noemde men het "*furnissemēt*". De bij de stukken gevoegde inventaris van gefurneerde stukken, droeg soms eveneens deze benaming.

⁸² M. VAN HATTUM en H. ROOSEBOOM, *op. cit.*, p. 216.

⁸³ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, pp. 322-324.

⁸⁴ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 325.

⁸⁵ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 517.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

Doorgaans werden procesdossiers in het Ancien Régime bewaard in juten zakjes⁸⁶. Blijkens de ordonnantie van 1552 moet dit te Gent eveneens het geval geweest zijn⁸⁷, al is daarvan in het archief geen enkel spoor meer terug te vinden. Bovendien werden de Gentse dossiers geliasseerd, iets wat nochtans niet vaak voorgekomen zou zijn⁸⁸.

Eens de dossiers van de beide partijen gefurneerd, kon een vonnis geveld worden. Dit kon zowel een eindvonnis ("*sententie définitive*") als een tussenvonnis ("*sententie interlocutoire*") zijn. Het vonnis werd door de voorschepen uitgesproken, maar werd niet door hem opgesteld. Hiervoor zorgden de zogenaamde "*geconsulteerden*". Zij formuleerden het advies voor het vonnis. In verband met deze advisering werden in 1665 en 1666 twee decreten uitgevaardigd⁸⁹. Uit de 18de-eeuwse praktijk blijkt echter dat deze regelingen toen niet meer in al hun aspecten van toepassing waren. In de 18de eeuw werden de adviezen steeds door drie personen opgesteld. De geconsulteerden waren afkomstig uit drie groepen: advocaten van de Raad van Vlaanderen, pensionarissen en secretarissen. Er waren allerhande combinaties mogelijk: één pensionaris, één secretaris en één advocaat, één pensionaris en twee secretarissen, twee pensionarissen en één secretaris, enz. De adviezen werden op losse blaadjes papier geschreven en ondertekend door elk van de drie geconsulteerden. Na het akkoord en de goedkeuring van minstens zeven schepenen las de voorschepen het advies als vonnis voor. Men noemde dit het "*pronunchieren*". Vanaf dan was er sprake van een uitgesproken vonnis, een zogenaamd "*dictum*".

Nergens werd regelgeving gevonden over het feit of de dossiers na het vonnis opnieuw afgehaald ("*gelicht*") dienden te worden. Toch pleiten meerdere gegevens ervoor dat het lichten van de dossiers de normale gang van zaken was in Gent. Zo tonen de furnissementboeken dit duidelijk aan: het lichten van de dossiers werd hier immers steeds in de marge genoteerd. Bovendien zijn er in vergelijking met sommige andere steden al bij al weinig procesdossiers bewaard gebleven in het stadsarchief van Gent.

---

⁸⁶ E. PUT, *art. cit.*, p. 191.

⁸⁷ "*Item, men ordonneert ooc dat de verweerende partye van nu voortan, metten overlegge van huerlieder scrijturen, dienen zullen van eenen redelicken zacke, omme in cameran ende in vierscharen tproces metten munimenten daer inne gheleit ende bewaert te werdene*" (A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 324). In de Raad van Vlaanderen was het de gewoonte dat de partijen elk hun dossier in een apart zakje indienden bij de griffie. Daar werden ze dan met een koord aan elkaar gehecht (J. BUNTINX, *Inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen*, deel 2, p. 5. Brussel, 1970).

⁸⁸ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 325; E. PUT, *art. cit.*, p. 191.

⁸⁹ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, pp. 527-532.

Aan een eindvonnis waren doorgaans één of meerdere tussenvonnissen voorafgegaan. De tussenvonnissen dienden om de zaak meer richting te geven en konden in essentie drie soorten bepalingen inhouden:

- één van de partijen kon ertoe gedwongen worden een bepaald punt te verduidelijken
- één van de partijen kon ertoe gedwongen worden bepaalde feiten te bewijzen, waarna de tegenpartij tegenbewijzen kon indienen (zie 4.3.)
- de partijen konden verplicht worden voor commissarissen te compareren om tot een akkoord te komen (zie 4.4.)

4.3. De bewijsvoering

De bewijsvoering kon pas plaatsvinden nadat dit in een tussenvonnis gevraagd was. In het tussenvonnis werd telkens bepaald welke partij "*preuve*" moest dienen, met andere woorden: wie het door hem of haar beweerde met bewijsstukken en getuigenverhoren moest staven. De tegenpartij kon daarna steeds de zogenaamde "*contrarie preuve*" indienen. Soms ging bewijsvoering gepaard met "*posities*" en "*responsiven*". De posities werden ingediend door de partij die de *preuve* moest indienen en waren een opsomming van feiten en stellingen in artikels. De tegenpartij reageerde hierop met responsiven: van elk van de stellingen werd gezegd of hij/zij ze geloofde of niet. De stellingen die de tegenpartij niet geloofde, dienden door de eerste partij bewezen te worden. De responsiven moesten bevestigd worden onder eed *de calumnia* afgelegd in handen van de amman in aanwezigheid van een schepen⁹⁰. Volgens de ordonnantie van 2 mei 1644 was het houden van posities en responsiven verplicht⁹¹, maar uit de geanalyseerde processen blijkt dat dit niet steeds gebeurde. Vermoedelijk vond in Gent dezelfde evolutie plaats als in Kortrijk, waar de posities en responsiven eveneens bestonden. Daar werden, vooraleer men met de bewijsvoering begon, de aangehaalde feiten en elementen van beide partijen voorgelezen, waarop de tegenpartij antwoordde met "*credo*" of "*non credo*". Alle feiten waarop met "*non credo*" geantwoord werd, moesten bewezen worden. Omdat de procedure weinig zinvol was - er werd bijna steeds op alles met "*non credo*" geantwoord - werd ze op de duur enkel nog toegepast wanneer de schepenen of één van de partijen het vroegen⁹².

⁹⁰ Volgens Ph. Wielant beloofde men met de eed *de calumnia* dat men zou volhouden in zijn overtuiging, dat men oprecht meende in zijn recht te zijn, dat men geen valse bewijzen zou aanwenden, dat men niemand had omgekocht en dat men het proces niet onnodig zou laten aanslepen (Eg. I. STRUBBE (ed.), *op. cit.*, p. 202).

⁹¹ A. DU BOIS en L. DE HONDT (eds.), *op. cit.*, p. 513.

⁹² J. MONBALLYU, *Het gerecht in de kasselrij Kortrijk (1515-1621)*, deel 3, pp. 665-666 (Doctoraalthesis Rechtsgeleerdheid, KUL, 1976). De procedure met *credit* en *non credit* was tevens gangbaar bij de Raad van Brabant: E. PUT, *Inventaris van het archief van de Raad van Brabant. Deel 2: Archief van de secretariaten*, p. 359. Brussel, 1999. (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 280).

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

Er waren zeer veel soorten bewijsstukken. Het kon gaan om een regelgeven- de tekst, een contract, een verklaring onder eed, een uittreksel uit een hand- boek, een rekening, enz. Een partij kon ook vragen dat getuigen (“*oorcon- den*”) verhoord zouden worden. Dit gebeurde door de secretaris van de enk- westen in aanwezigheid van een schepen. De getuige legde de eed af in han- den van de amman. Alle getuigen werden apart verhoord. De partij die een getuigenverhoor wenste, diende een “*eticquet*” of “*intendit*” in. Hierin werd(en) de getuige(n) voorgesteld en werd op systematische wijze in artikels opgesomd wat er aan hem, haar of hen gevraagd diende te worden. Een der- gelijke werkwijze bestond eveneens bij de Raad van Namen⁹³.

Bij de bewijsstukken en getuigenverhoren hoorde steeds een “*applicat ende employ van (contrarie) preuve*”. Hierin werd het bewijsmateriaal artikelge- wijs opgesomd⁹⁴.

Op de preuve en de contrarie preuve reageerde de tegenpartij telkens met “*reproches en contradicties*”. De reproches waren bezwaren teneinde de getuigen of de getuigenverklaringen te wraken, als bewijsmiddel ontoelaat- baar te verklaren of te verwerpen. De contradicties waren weerleggingen van de bewijsstukken. Zowel in Kortrijk als in Gent werden de reproches en con- tradicties steeds samen naar voor gebracht⁹⁵. Nadien volgden de “*salvaties en soluties*”. De salvaties zijn weerleggingen van bezwaren tegen getuigen en getuigenissen (dus: weerleggingen van de reproches)⁹⁶. De soluties bevatten weerleggingen van de contradicties⁹⁷.

Doordat de stukken met elkaar in verband staan, wisselt de volgorde van indienen voortdurend:

- preuve van partij 1
- contrarie preuve van partij 2
- reproches en contradicties van partij 2 (reactie op preuve van partij 1)
- reproches en contradicties van partij 1 (reactie op contrarie preuve van partij 2)

---

⁹³ C. DOUXCHAMPS-LEFÈVRE, *Inventaire analytique des enquêtes judiciaires du Conseil de Namur*, deel 1, p. 9. Brussel, 1966.

⁹⁴ M. Van Hattum en H. Rooseboom definieerden “applicaat” als “samenvat- ting, samenvattend overzicht” (p. 28).

⁹⁵ M. VAN HATTUM en H. ROOSEBOOM, *op. cit.*, p. 287; J. Monballyu, *op. cit.*, deel 3, p. 674-675.

⁹⁶ M. VAN HATTUM en H. ROOSEBOOM, *op. cit.*, p. 297.

⁹⁷ Van de term “soluties” vonden we enkel de ietwat vage definitie “nadere ophelderingen” (M. VAN HATTUM en H. ROOSEBOOM, *op. cit.*, p. 306). De ware bete- kenis van de term blijkt echter heel duidelijk uit tal van voorbeelden. Bijvoorbeeld wanneer er geen getuigenverhoren uitgevoerd zijn, ziet men dat er enkel contradicties (en geen reproches) en vervolgens soluties (en geen salvaties) werden uitgewisseld (RAG, archief van de Raad van Vlaanderen, nr. 26158).

- salvaties en soluties van partij 1 (reactie op reproches en contradicties van partij 2)
- salvaties en soluties van partij 2 (reactie op reproches en contradicties van partij 1)

4.4. De verzoeningsprocedure voor commissarissen

Een procedure die vanaf het begin voor commissarissen verliep, schijnt te Gent niet te hebben bestaan. We vonden er althans nergens sporen van terug, noch in de praktijk, noch in de regelgeving. In de Raad van Brabant bestond dit wel: een zaak kon er van het begin tot het einde voor commissarissen (één raadsheer en één secretaris) verlopen⁹⁸. Nochtans bestond in Gent een vergelijkbare procedure. In een tussenvonnissen kon bepaald worden dat de partijen voor commissarissen dienden te compareren teneinde een akkoord te sluiten. Men drukte dit vaak uit als “*veraccordeert*” of “*ghereguleert*” worden. Het advies voor een dergelijk tussenvonnissen bevat een vaak zeer gedetailleerde uiteenzetting over wat men aan één van de partijen zou voorstellen en hetgeen er zou gebeuren indien de partij al dan niet op het voorstel inging. In het uiteindelijke dictum vindt men deze informatie niet terug: er staat enkel dat de partijen voor commissarissen moeten compareren om tot een akkoord te komen.

De commissarissen waren een secretaris en een schepen, die daartoe na een rekest van de eiser uit het college gecommitteerd werden. Aangezien de aanduiding van de commissarissen slechts plaatsvond na het indienen van het rekest, kon er veel tijd zitten tussen het tussenvonnissen en de uiteindelijke samenkomst. In één voorbeeld wachtte men bijna twee jaar alvorens een samenkomst middels een rekest aan te vragen⁹⁹. Blijkbaar bleef het tussenvonnissen al die tijd geldig.

Van de samenkomsten voor de commissarissen werden verbalen gemaakt, die in het dossier terechtkwamen. Op de eerste samenkomst werd het verzoeningsvoorstel bekendgemaakt. Daarna volgde doorgaans een tweede samenkomst, waarop de betreffende partij kon verklaren of ze van plan was op het voorstel in te gaan. Eventueel kon reeds bij de bekendmaking van het voorstel duidelijk worden of de partij er al dan niet zou op ingaan.

---

⁹⁸ E. PUT, *Inventaris van het archief van de Raad van Brabant. Deel 1: Archief van de griffies*, pp. 29-30. Brussel, 1995. (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 256).

⁹⁹ RAG, archief van de Raad van Vlaanderen, nr. 26476.

5. Korte bespreking van de voornaamste archiefreeksen

5.1. De ferieboeken (kamer: reeks 239, vierschaar: reeks 238)

De ferieboeken vormen de neerslag van de gestelde procedurehandelingen op de ferie-zittingen en werden volgeschreven door de twee secretarissen die de ferie of rol uitmaakten. De archivalische definitie van "rol", namelijk "een verslag van de tijdens de zittingen van een gerecht gestelde processuele handelingen", kan hier niet geheel probleemloos toegepast worden¹⁰⁰. Dit komt doordat in de ferieboeken de procedurehandelingen per zaak in plaats van per zitting genoteerd werden. Men vindt een zaak terug onder de datum waarop ze aanhangig gemaakt werd en de latere procedurehandelingen werden daarbij aangevuld. Of anders gezegd: de gebeurtenissen van één bepaalde zittingdag vinden we niet bij elkaar terug, maar verspreid over het register.

Indien een zaak op de ferie gevoerd werd, zit in het procesdossier altijd een authentiek uittreksel uit het ferieboek¹⁰¹. Indien men over een compleet procesdossier beschikt, is het raadplegen van deze reeks bijgevolg zinloos. Indien men echter slechts over enkele processtukken beschikt, kan in deze boeken het verloop van de zaak teruggevonden worden (via de datum van de eis, die op zo goed als alle processtukken vermeld werd). Het kan evenwel ook gebeuren dat je over geen enkel processtuk beschikt, maar toch weet dat iemand in een proces betrokken is geweest. In dergelijke gevallen kan de raadpleging van de ferieboeken een tijdrovende onderneming met beperkte resultaten worden. Immers: in de ferieboeken kan perfect gevolgd worden welke stukken wanneer werden ingediend, maar noch over inhoud van de ingediende stukken, noch omtrent de aard van de zaak wordt men ingelicht.

5.2. De verbaalboeken van de commissarissen (kamer: de nrs. 2, 4, 5, 7, 8 en 10 van reeks 221bis, vierschaar: reeks 220)

Van de zittingen voor commissarissen werd door de secretaris-commissaris telkens een verslag gemaakt. Hij noteerde dit meestal in deze verbaalboeken, maar soms werd het verslag in de marge van het advies voor het tussenvonnissen genoteerd. Men moet het zich ongetwijfeld zo voorstellen dat de commissarissen met het advies bij de hand de partijen en hun procureurs ontvingen om

---

¹⁰⁰ H. COPPENS, *Archiefterminologie. Archief termen voor gebruik in het Rijksarchief*, nr. 345. Brussel, 1990. (Algemeen Rijksarchief, *Miscellanea Archivistica, Manuale*, 5).

¹⁰¹ Dit werd door de regelgeving voorgeschreven: "... zo ordonneert men eenen yghelicken, costen of diensten overghevende, te lichtene vuter ferie of rolle daer inne tproces beleedt ende ghedynght es gheweest, extract authentycq van den proceduren ende dieten ende tzelve metten costen te furnierene" (A. Du Bois en L. De Hondt (eds.), *op. cit.*, p. 329).

het verzoeningsvoorstel te formuleren. Het was dan slechts een kleine stap om het verslag van de zitting in de marge van dit advies te noteren. Het is in ieder geval belangrijk om weten dat de verbaalboeken niet alle verslagen bevatten.

Bovenaan noteerde de secretaris de datum en de naam van de schepen-commissaris en daaronder de namen van de beide partijen. Meestal werd het verzoeningsvoorstel uiteengezet; soms evenwel niet. Veel aandacht werd besteed aan de reactie van de partijen op het voorstel; de reactie werd vaak woordelijk weergegeven. Indien geen akkoord bereikt werd en er in het advies reeds een voorstel tot eindvonnis voorzien was, sprak de schepen-commissaris dit vonnis nog tijdens de zitting uit en werd het onder het verslag genoteerd. Een dergelijk eindvonnis was immers al eerder (namelijk tegelijk met het tussenvonnis) door het schepencollege goedgekeurd. Daar het vonnis niet in de kamer werd uitgesproken, vinden we het niet in de dictumboeken terug. Indien er nog geen voorstel tot eindvonnis geformuleerd was, werd de zaak na afwijzing van het verzoeningsvoorstel opnieuw gedistribueerd aan adviseurs. Hun advies werd in de kamer na goedkeuring uitgesproken als vonnis. Dergelijke eindvonnissen staan bijgevolg wél in de dictumboeken. Tevens werden ze achteraf onder het verslag in het verbaalboek genoteerd.

De verslagen in de verbaalboeken zijn erg interessant omdat de partijen erin aan het woord gelaten worden. De aard van het gedane voorstel en de reacties van de partijen zijn niet zelden erg verhelderend. In het procesdossier behoort steeds een afschrift van het verbaal te zitten. Wie beschikt over een volledig dossier, kan met deze reeks dus niets aanvangen. We moeten er evenwel rekening mee houden dat erg weinig procesdossiers (volledig) bewaard zijn.

5.3. De furnissemmentboeken (kamer: reeks 245, vierschaar: reeks 244)

Wanneer de partijen meenden dat de zaak voldongen was en ze een vonnis wensten, dienden hun procureurs alle stukken in te dienen bij de secretaris van de kamer resp. vierschaar. Dit noemde men "*furnieren*" (furneren). Hiervan werd in de furnissemmentboeken aantekening gehouden door de betreffende secretaris. Daarnaast noteerde hij in deze registers ook of de stukken opnieuw afgehaald (gelicht) werden door de procureurs. Het *Reglement Van 't Inlegghelt* van 12 april 1666 verplichtte tot de aanmaak van deze registers¹⁰².

In ieder register zijn de furnissemmenten genoteerd per procureur. Daar zijn ze in chronologische volgorde gerangschikt. Centraal staat de datum met eron-

¹⁰² "... dat de Secretarissen van beyde de Bancken sullen schuldich zijn te houden pertinent Register van alle de Processen, die soo in Camere, als in Vierschaere sullen ghefurniert worden met declaratie vande naemen, ende toenaemen vande respectie partijen ..." (SAG, reeks 110, nr. 1).

der de namen van de twee partijen. Links in de marge schreef de procureur "ghelicht stucx" op het moment dat hij de stukken terug afhaalde. Deze uitdrukking werd soms afgekort tot "ghel. stucx" of "ghel.". Sommige procureurs hadden de gewoonte hieronder nog eens hun naam te schrijven. Naarmate de 18de eeuw vorderde, werden schijnbaar steeds minder dossiers gelicht, maar over het algemeen kan toch gesteld worden dat de overgrote meerderheid van de dossiers na verloop van tijd afgehaald werd. Het lichten werd doorgaans niet gedateerd. In de furnissemmentboeken van de vierschaar vindt men rechts een extra kolom waarin telkens een bedrag (meestal 12 schellingen Vlaams) vermeld staat. De precieze betekenis hiervan kon niet worden achterhaald.

In een procesdossier vindt men de datum van het furnieren terug in de marge van de inventaris van gefurneerde stukken. Indien dit bekend is, heeft raadpleging van deze reeks geen nut meer (aangezien je over het dossier beschikt, weet je immers ook al of het dossier gelicht werd). Wie daarentegen geen gegevens heeft over de afloop van een proces, kan uit deze reeks gemakkelijk afleiden of er al dan niet een vonnis geveld werd. Kort nadat er gefurneerd werd, moet er namelijk een vonnis geveld zijn. De datum van het furnissemment vormt dus een datum *a quo* voor het vonnis. Indien de datum van het lichten werd ingevuld, is ook de datum *ad quem* bekend. Ontsluiting van de reeks is reeds aanwezig, aangezien vooraan elk register een lijst zit met de namen van de procureurs, gevolgd door het folio waarop hun furnissemmenten beginnen. Om de index te kunnen gebruiken is dus wel de kennis van de naam van de procureur nodig.

5.4. De distributieboeken (kamer: reeks 247, vierschaar: reeks 246)

In de gewestelijke gerechtshoven was het de gewoonte dat de zaken onder de raadsheren verdeeld werden door de voorzitter. In de Gentse schepenbank van de keure werd een heel andere werkwijze aangewend. Het was de gewoonte dat de voorschepen de dossiers toewees aan zogenaamde "geconsulteerden". Deze lieden (in de 18de eeuw steeds drie voor gewone zaken en één voor zaken in de politiekamer) werden gekozen uit een grote groep juristen: advocaten van de Raad van Vlaanderen, stadssecretarissen en pensionarissen. In de distributieboeken werd genoteerd aan wie de zaken werden toegewezen en op welke dag dit gebeurde. Het bijhouden van de distributieboeken werd verplicht door middel van de ordonnantie van 29 maart 1667. Het werd gedaan door de secretaris van de kamer resp. vierschaar. Hij had immers de door de procureurs gefurneerde procesdossiers in ontvangst genomen en deze vervolgden in het college aan de voorschepen overhandigd (in de kamer iedere dinsdag en in de vierschaar iedere vrijdag). Nadien kon de voorschepen de dos-

siers distribueren. De secretaris noteerde in feite dat hij van het procesdossier "gedechargeert" was¹⁰³.

Het nut van deze reeks is zeer gering. Om de adviesverlening te bestuderen (bijvoorbeeld: in welke mate werden de diverse geconsulteerden ingeschakeld door de schepenen ?), kan men beter de adviezen zelf gebruiken. Redenen:

- niet voor alle uitgebrachte adviezen is een distributie terug te vinden. Vooral indien een bepaald trio reeds een tussenvonnis had geveld in een bepaalde zaak, gebeurde het dat bij een volgend vonnis geen nieuwe distributie meer genoteerd werd.
- soms gaf iemand anders mee advies dan in het distributieboek was aangegeven. Wellicht was het voor de geconsulteerden mogelijk de job door te geven aan iemand anders wanneer ze het zelf te druk hadden.

5.5. De adviezen (kamer: reeks 229, vierschaar: reeks 227)

Er zijn in totaal 188 pakken bewaard met adviezen die door de geconsulteerden opgesteld werden betreffende zaken in zowel de kamer, de politiekamer als de vierschaar. Het gaat om adviezen voor tussenvonnissen en eindvonnissen. Uit de door ons geanalyseerde processen is gebleken dat aan ieder vonnis in de kamer of vierschaar een schriftelijk advies voorafging. Enkel bij zaken voor de politiekamer was er niet altijd een schriftelijk advies. De adviezen werden op losse blaadjes papier geschreven door de geconsulteerden (of hun klerken) en vervolgens naar de schepenenbank verzonden. Elk van de geconsulteerden ondertekende persoonlijk het advies.

In de eerste paragraaf werd uiteengezet over welke zaak het ging: "*Ghesien bij d'onderschreven geconsulteerden het proces beleet voor mijne edele heeren schepenen van de keure in kamer tussen ... en ... ende op alles gelet*". Na een witte regel volgt dan het advies ("*'t Advies is ...*"). Onderaan staat de datum en noteerde men hoeveel rapportgeld de geconsulteerden elk moesten krijgen evenals het totaal. Indien er werd geadviseerd dat de partijen voor commissarissen moeten compareren om tot een akkoord te komen, staat vaak een concreet verzoeningsvoorstel beschreven en bedacht men wat de volgende stap zou zijn afhankelijk van de reactie van de partijen: "*Ende in cas van gheen accoord, het voorder advies is ...*" of "*In cas hij zeght dat jae, men sal ... ende in ghevalle dat neen, men sal ...*". Bij dergelijke adviezen kan men in de marge eventueel een vermelding vinden omtrent de datum van de comparitie voor commissarissen, zodat zeer gemakkelijk het verslag daarvan teruggevonden kan worden in de verbaalboeken van de commissarissen. Zoals gezegd werd zo'n verslag af en toe in de marge van het advies genoteerd.

¹⁰³ A. Du Bois en L. De Hondt (eds.), *op. cit.*, p. 533.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

Op de meeste adviezen staat bovenaan in de linkermarge de datum van het dictum. Deze datum wordt vaak voorafgegaan door "*pronunché(e)*" of "*pro*". Dit is afkomstig van "*pronunciatie*" of uitspraak. Indien het advies uiteindelijk niet goedgekeurd werd door de schepenen, staat linksboven "*niet gepronunchiert*".

De adviezen werden door tal van personen opgesteld. Dat verklaart dan ook de relatieve diversiteit in stijl en opmaak. Men kan behalve het hierboven vermelde soms ook de namen van de procureurs opmerken (in de marge) en soms vermeldde men de "*reden(en)*" van het advies. Dit laatste is interessant voor de rechtsgeschiedenis, aangezien hierin de argumentatie voor het advies uiteengezet wordt. Helaas komt dit erg weinig voor.

Blijkens de liasgaatjes in de adviezen, waren ze ooit per jaar geliasseerd. Nu zijn slechts enkele jaren nog geliasseerd. Het feit dat de adviezen vroeger geliasseerd waren, zou wel eens aan de basis kunnen liggen van het gegeven dat de serie adviezen zeer intact bewaard is. Er is voor elk jaar een groot pak adviezen voorhanden en bij onze analyses van processen vonden we elk advies (zowel voor tussen- als voor eindvonnissen) terug. De adviezen zitten gegroepeerd per jaar: voor de meeste jaren is er een min of meer chronologisch of omgekeerd chronologische volgorde.

Het nut van deze uitgebreide reeks adviezen spreekt voor zich. Ze zijn, mede door hun volledigheid, een belangrijke bron voor de studie van de burgerlijke rechtspraak: wie stelde de adviezen op ?, in welke mate werden de adviezen door de schepenen uitgesproken als dictum ?, wat zijn de bronnen van het recht ?, enz. Het zou voor de raadpleging al een hele hulp zijn indien de adviezen in correcte chronologische volgorde zaten en per jaar apart verpakt zouden zijn. De liassen kunnen eventueel worden verwijderd omdat ze een vlotte raadpleging verhinderen.

5.6. De dictumboeken (kamer: reeks 223, vierschaar: reeks 222)

Eens een advies in de schepenkamer binnengebracht was, kon het besproken worden door de schepenen. Indien minstens de helft van de dertien schepenen het advies goedkeurde, werd het door de voorschepen voorgelezen ("*ghepronunchiert*"). Vanaf dan was er sprake van een dictum. De dicta werden op de datum waarop ze voorgelezen werden in het dictumboek geschreven door de secretaris van de kamer resp. vierschaar. De volgorde van de dicta in de dictumboeken is bijgevolg chronologisch.

De datum staat telkens centraal. Links daaronder staan de namen van de procureurs en het rapportgeld. Rechts eronder worden de twee partijen (vrij uitgebreid) voorgesteld. De datum waarop de zaak aanhangig gemaakt werd, is daarbij steeds aangegeven (bijvoorbeeld: "*h^{re} bij req^{te} vanden 9^{en} 9bre*").

1740"). Het vonnis zelf begint steeds met de term "Wijsen". Indien er eerder al een vonnis geveld werd, staat er nog een paragraaf vóór het eigenlijke vonnis: "Gezien ook de sententie ...". De datum van het dictum is de datum die men links bovenaan in de marge van het advies vindt. Het rapportgeld op het dictum is hetzelfde totaal als in de reeks rapportboeken. Dit is evenwel steeds een groter bedrag dan hetgeen op het advies vermeld is. Voor de verklaring hiervoor verwijzen we naar de beschrijving van de rapportboeken (5.8.).

In een compleet procesdossier zijn van de meeste tussen- en eindvonnissen afschriften te vinden, hetzij in de marge van de inventaris van gefurneerde stukken, hetzij op een apart blad gezegeld papier. Dit is evenwel niet steeds het geval: vooral in het dossier van de verliezer is vaak geen spoor te bekennen van het vonnis. Bovendien is een volledig procesdossier vaker een utopie dan realiteit. Bij afwezigheid van een afschrift in het dossier kunnen de dictumboeken geraadpleegd worden om de afloop van het proces te achterhalen.

5.7. De gelibelleerde sententies (kamer: reeks 228, vierschaar: reeks 231bis)

Een gelibelleerde sententie begint zoals een gewoon dictum met de voorstelling van de partijen. Daarna volgt echter een - vaak zeer lange en technische - uiteenzetting van de zaak (zowel het geschil als het verloop van de rechtszaak). Helemaal op het einde komt dan de eigenlijke uitspraak, die op dezelfde manier geformuleerd is als in het dictum. Men kan de gelibelleerde sententies vergelijken met de geëxtendeerde sententies van de Grote Raad van Mechelen. Deze geven eveneens een verslag van alles wat er feitelijk en rechtens is voorgevallen tot en met de procedure voor de Grote Raad. Men zou kunnen stellen dat een dictum enkel de kop en de staart van de gelibelleerde/geëxtendeerde sententie bevat¹⁰⁴. De reeksen eindigen allebei lang vóór 1795: de reeks gelibelleerde sententies van de kamer houdt bruusk op in 1698 en deze van de vierschaar zelfs al in 1601. We konden hiervoor geen verklaring vinden.

5.8. De rapportboeken (kamer: reeks 243, vierschaar: reeks 242)

Zowel V. Van der Haeghen als de auteurs van de *Archiefgids* gaven een zeer vage omschrijving van deze reeksen. Volgens V. Van der Haeghen waren het "registres du produit (rapportgheldene) des affaires"; volgens de *Archiefgids* waren de rapportgelden door de procederende partijen te betalen als onkos-

---

¹⁰⁴ J. Th. De Smidt en Eg. I. Strubbe (red.), *Chronologische lijsten van de geëxtendeerde sententiën en procesbundels (dossiers) berustende in het archief van de Grote Raad van Mechelen (1465-1580)*, deel 1, p. xiv. Brussel, 1966.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

tenvergoeding voor de afhandeling van de zaken¹⁰⁵. In feite was het rapportgeld een vergoeding voor diegene(n) die het advies voor het vonnis had(den) opgesteld. Er is echter meer: het bedrag van het rapportgeld in het dictumboek en in het rapportboek is steeds groter dan hetgeen op het advies vermeld staat. Dit komt doordat de secretaris, die de rapportgelden ontving en over de geconsulteerden verdeelde, voor zichzelf een *tantième* voorzag¹⁰⁶. Aan het totaal van het bedrag bestemd voor de geconsulteerden (hetgeen op het advies staat) werd dus telkens nog een kleinigheid toegevoegd.

Tot in 1665 was het de gewoonte dat de processen voor een advies naar advocaten van de Raad van Vlaanderen gestuurd werden op kosten van de stad. Omdat de kostprijs hiervan te hoog opliep, vroeg de stad aan de overheid te decreteren dat de procederende partijen de advieskosten zouden betalen. Dit zou niet alleen een serieuze verlichting van de stadsschatkist betekenen, maar zou volgens de stad tevens een einde maken aan de grote hoeveelheid processen, die vaak puur voor het plezier van de eisers werden aangespannen. De overheid reageerde op de vraag van de stad met een decreet op 31 augustus 1665. Dit bepaalde dat de zaken waarin het om minder dan 200 pond Vlaams draaide voortaan gratis door pensionarissen geadviseerd dienden te worden. Indien het om meer dan 200 pond Vlaams draaide, moest het advies van advocaten komen, hetgeen de partijen dienden te betalen¹⁰⁷. De stad ging met de regeling niet akkoord omdat de pensionarissen geen tijd hadden om adviezen op te stellen. Zelfs indien ze niets anders te doen zouden hebben, dan nog zouden ze volgens de stad niet eens een derde van het totale aantal processen kunnen adviseren, omdat de overgrote meerderheid van de processen om minder dan 200 pond Vlaams draaide en dus door hen geadviseerd zou moeten worden. De regeling zou bovendien geen eind maken aan de grote hoeveelheid processen, daar de partijen in de meeste zaken nog steeds geen advieskosten dienden te betalen. In een nieuw decreet, op 12 april 1666, werd bepaald dat voortaan alle processen geadviseerd dienden te worden door advocaten van de Raad van Vlaanderen op kosten van de partijen. Er waren evenwel uitzonderingen: in processen betreffende belastingen en pachten van de stad en de provincie, de politie en armen en alle andere waarvoor de stad dit nodig zou achten dienden de pensionarissen een gratis advies te geven¹⁰⁸. Deze regeling ligt aan de basis van de rapportboeken: vanaf 1666 dienden de partijen soms het rapportgeld te betalen en men wilde dit uiteraard registreren. Na verloop van tijd kwam alweer een andere regeling in voege: in de 18de eeuw werden de

---

¹⁰⁵ V. Van der Haeghen, *Inventaire des archives de la ville de Gand. Catalogue méthodique général*, p. 149. Gent, 1896.; *Archiefgids*, p. 148.

¹⁰⁶ Ook in de Raad van Brabant was dit de gewoonte (cfr. E. Put, *op. cit.*, p. 177).

¹⁰⁷ A. Du Bois en L. De Hondt (eds.), *op. cit.*, pp. 527-529.

¹⁰⁸ A. Du Bois en L. De Hondt (eds.), *op. cit.*, pp. 529-532.

adviezen niet langer óf door advocaten óf door pensionarissen gegeven, maar door een combinatie van drie personen uit deze twee categorieën en de stadssecretarissen. De partijen betaalden steeds het rapportgeld (voor zover we konden nagaan was dit telkens de winnaar).

Er zijn in de loop der jaren tal van systemen aangewend om notitie te houden van de betaling van het rapportgeld door de partijen. Hierop nader ingaan is overbodig daar de bladschikking steeds zichzelf uitwijst en de waarde van deze bron eerder gering is (het rapportgeld vindt men immers ook bij het dictum terug). De notitie in het rapportboek kan men hoe dan ook erg gemakkelijk opzoeken, daar deze steeds dezelfde datum heeft als het dictum. Beide registers werden ongetwijfeld tegelijkertijd aangevuld, met name op het moment dat de voorschepen het dictum voorlas.

5.9. De procuratie- en presentieboeken (reeksen 319, 240, 225, 241 en 226)

Elk van de vijf secretariaten (eerste secretariaat, secretariaat van de vier-schaar, secretariaat van de kamer, secretariaat van de enkwesten en griffie) kon worden ingeschakeld om procuraties en presentieakten te laten registreren. In tegenstelling tot de vorige bronnen zijn er hier dus geen twee, maar vijf reeksen.

Een procuratie is een akte waardoor een partij aan een procureur de volmacht verleent om namens haar gerechtelijk te handelen¹⁰⁹. Volgens de wetgeving dienden de partijen al van bij het begin van de zaak over een procureur te beschikken (de eiser bij het instellen van de zaak en de verweerder op het moment van het antwoord), maar blijkt de vaak vrij late dateringen van de procuraties kon de eigenlijke registratie wel enige tijd op zich laten wachten.

Een definitie van presentieakten werd nergens teruggevonden. V. Van der Haeghen noemde ze "*actes de présence*"; de *Archiefgids* houdt het op "aanwezigheidsakten"¹¹⁰. Het gaat telkens om personen van buiten Gent die verklaren "*expresselijck*" naar Gent gekomen te zijn om iets te doen in het kader van een rechtszaak waarin ze betrokken zijn¹¹¹. Soms werd de verklaring onder eed afgelegd.

Zowel de procuraties als de presentieakten zijn een doorlopende tekst die begint met: "*Compareerde ten comptoire van de [naam secretariaat] van mijne edele heren schepenen van de keure der stad van Gent in persoon, [naam*

¹⁰⁹ E. Put, *op. cit.*, p. 138.

¹¹⁰ V. Van der Haeghen, *op. cit.*, p. 149; *Archiefgids*, p. 148.

¹¹¹ Op één register vonden we de formele titel "*Register van procuraties en verclaersens van expresse voijagen*" (reeks 226, nr. 10).

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

comparant]”. Meestal werd dit afgekort tot “*Compareerde etc. in persoon*, [naam comparant]”. Vervolgens:

- procuraties: “*den welken verklaarde voor zijn procureur ad lites geconstitueerd te hebben, zo hij doet bij deze*, [naam procureur], *in zijn zaak als [eiser/verweerder] jegens* [naam tegenpartij]”
- presentieakten: “*den welken verklaarde expresselijck naar Gent gekomen te zijn om ...*”

Een afschrift van de procuratie diende mee gefurneerd te worden en zit bijgevolg in het procesdossier¹¹². De akten bevatten niet echt belangrijke informatie. De naam van de procureur is terug te vinden op alle processtukken, in het dictumboek, enz. De datum waarop zijn aanstelling geregistreerd werd, is niet bepaald van het grootste belang. Presentieakten komen beduidend veel minder voor en zijn we geen enkele keer tegengekomen bij de analyses van processen. Vermoedelijk werd ook hiervan telkens een afschrift opgenomen in het procesdossier.

5.10. De enkwetboeken (reeks 224)

Deze reeks telt in de huidige ordening liefst 408 delen en is de enige reeks waarop een oude nummering terug te vinden is. 252 enkwetboeken - te beginnen met het huidige nummer 144 (4 september 1666 tot 20 oktober 1668) - hebben een oud nummer op de rug staan. Helaas is de volgorde van deze oude nummers, die nochtans perfect chronologisch is, niet volledig gerepecteerd bij de hernummering. Daarnaast werden voor wat de 18de eeuw betreft acht registers zonder oud nummer aan deze oorspronkelijke reeks toegevoegd. Het gaat om registers met enkwesten die door de Gentse schepenen uitgevoerd werden op vraag van andere rechtbanken (“*uit crachte van brieven requisitoriael*”).

De hoeveelheid registers was te groot om veel aandacht te kunnen besteden aan de vele registers van vóór de 18de eeuw en bovendien behoorde dit niet tot onze doelstelling. Toch is middels enkele steekproeven gebleken dat in deze reusachtige reeks meerdere bestanddelen vervat zitten die niet als enkwetboeken van de burgerlijke rechtspraak beschouwd kunnen worden. De vermelde registers met enkwesten uitgevoerd op vraag van andere gerechtshoven zijn hiervan een voorbeeld. Maar ook blijktens de formele titels zijn er “vreemde eenden in de bijt” (bijvoorbeeld nummer 139: “*Ferie criminele van preparatoire informatien ende anderssinds*”). Het aanwenden van de oude nummering vanaf eind jaren 1660 dient nader onderzocht te worden en kan mogelijk (doch niet noodzakelijk) wijzen op een vernieuwde aanpak of functie vanaf toen.

---

¹¹² A. Du Bois en L. De Hondt (eds.), *op. cit.*, p. 517.

De enkwestboeken bevatten de registraties van de getuigenverhoren (“*enkwesten*”) in het kader van processen gevoerd in de kamer en in de vierschaar. Ook de getuigenverhoren in zaken voor de politiekamer werden hier ongetwijfeld in genoteerd, al valt dit niet met zekerheid te zeggen, daar we geen enkel politiekamer-proces hebben ontleed waarin getuigenverhoren gehouden werden.

De ondervragingen werden uitgevoerd door de secretaris van de enkwesten; het was vermoedelijk diens klerk die de enkwestboeken bijhield. Er is in ieder geval een zeer grote standaardisatie aanwezig in de manier van notering en formulering van de enkwesten doorheen de 18de eeuw. Iedere getuige werd apart verhoord, ook al werden vaak meerdere personen over precies dezelfde punten ondervraagd. De enkwestboeken bevatten echter ook zogenaamde “*tourbegewijs*” afgenomen getuigenissen. Dit zijn getuigenissen door minstens tien personen tegelijk, doorgaans in verband met gewoonterecht.

De verslagen van de verhoren beginnen als volgt: “*Enq.^{te} ende beleedt van oorconden gehouden den ...*”. Vervolgens noteerde men de datum en de namen van de beide partijen die in de zaak tegenover elkaar stonden. Noch de datum waarop de zaak aanhangig werd gemaakt, noch de naam van het college dat de zaak behandelde werd vermeld. We kunnen dus geen onderscheid maken tussen zaken voor de kamer en zaken voor de vierschaar. Hierna werd gezegd welke bodes de dagvaardingen hadden uitgevoerd. Er waren steeds twee dagvaardingen: enerzijds de getuige, maar daarnaast ook de procureur van de tegenpartij. Hij mocht bij het verhoor aanwezig zijn.

In een volgende paragraaf werd de eerste getuige uitgebreid voorgesteld. Zijn of haar naam, leeftijd (“*omtrent ... jaeren*”), beroep en adres (straatnaam, ...) werden altijd vermeld. Tevens werd de naam van de vader van de getuige genoteerd. Na een witte regel volgde de “*intendit*”. In artikelen werd daarin opgesomd wat aan de getuigen gevraagd moest worden¹¹³. De partij die de getuigen had opgeroepen, stelde deze “vragenlijst” op. De namen van de getuigen noteerde men in de linkermarge van de intendit, bij het artikel waar de aan hen te stellen vragen begonnen¹¹⁴. Indien meerdere getuigen volgens dezelfde intendit ondervraagd werden, noteerde men de namen van deze getuigen samen in de linkermarge.

¹¹³ Bijvoorbeeld: “*Haer vooren te lesen d’acte van eede door haer ende haere moeder op den xxi^{en}. maerte 1718 gepresteert, haer daerop te recolleren, midtsgaenders te vraegen ofte sij daerbij verclaert te persisteren*” (SAG, reeks 224, nr. 317, folio 3 verso).

¹¹⁴ Bijvoorbeeld: een intendit met 20 artikels -> de artikels 1 tot en met 6 bevatten de vragen voor de eerste getuige, de artikels 7 tot en met 14 de vragen voor de tweede getuige en de artikels 15 tot en met 20 deze voor de derde getuige.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

Na de intendit volgden dan de eigenlijke getuigenissen, die steeds aanvingen met de woorden “*Seght, tuyght ende verclaert op eed bij hem/haer gedaen in handen van de amman en ten overstaen van schepen ...*”. Indien de amman afwezig was - wat zeer vaak gebeurde - werd de eed afgelegd in handen van zijn substituut of de schepen. Het getuigenis werd net als de intendit genoteerd in artikels: “*Op het 1^e artikel dat ...*”, “*Op het 2^e artikel dat ...*”, enz. (men dient hier telkens “*Seght, tuyght ende verclaert*” voor te denken). Reeds van in het begin van de 17de eeuw ondertekende de getuige zijn verklaring in het enkwestboek.

In de linkermarge werden verscheidene gegevens genoteerd:

- de naam van de procureur van de partij die het verhoor had aangevraagd
- het aantal uren dat het verhoor duurde: “*V. ... h*” (“*V*” is de afkorting van *vaccatum*; “*h*” slaat op het aantal uren)
- “*fi*” = *fiat*, vermoedelijk van de secretaris, die de door zijn klerk genoteerde tekst hiermee goedkeurde
- soms: een vergoeding voor de getuige (dit kunnen vervoers- en/of verblijfskosten zijn): “*taux ...*”
- indien nodig: een verwijzing naar de vorige getuigenis in dezelfde zaak (“*prof. libr. ..., folio ...*”) of naar de volgende (“*vervolght libr. ..., folio ...*”) (er waren bijna altijd meerdere getuigen, die uiteraard niet allemaal op dezelfde dag verhoord werden)

De enkwestboeken “*uit crachte van brieven requisitoriael*” bevatten zoals gezegd enkwesten gehouden in het kader van rechtszaken die lopend waren voor rechtbanken buiten Gent. De getuigen waren steeds inwoners van de stad Gent. Deze enkwesten werden gehouden door de secretaris van de enkwesten én een uit het college gecommitteerde schepen. Er zijn in deze registers zo goed als geen inhoudelijke of vormelijke verschillen met de gewone enkwestboeken. Wel worden de datum en afzender van de “*rekvisitoriebrieff*” in de inleiding tot het verhoor vermeld.

De getuigenverhoren zijn een zeer rijke bron betreffende alle mogelijke aspecten van het dagelijkse leven. De getuigen, doorgaans mensen uit de directe omgeving van de partijen, gunnen ons dankzij hun verklaring een blik in hun concrete leefwereld. Het besef dat ze misschien niet altijd de waarheid spreken, moeten we er bijnemen; de combinatie van verschillende getuigenissen betreffende eenzelfde punt kan hieromtrent eventueel uitsluitel brengen. Gezien de grote waarde van getuigenverhoren, is het logisch dat voor dergelijke bronnen reeds enkele nadere toegangen vervaardigd zijn¹¹⁵. Ook voor de

---

¹¹⁵ C. Douchamps-Lefèvre, *Inventaire analytique des enquêtes judiciaires du Conseil de Namur* (Brussel, 1966-81, 6 delen); E. Put, *Inventaris van het archief van de Raad van Brabant. Deel 2: Archief van de secretariaten*, pp. 367-516. Brussel, 1999. (Algemeen Rijksarchief, Inventarissen, 280).

getuigenverhoren van de Gentse schepenbank van de keure zouden we dit ten zeerste willen aanbevelen, ook al omdat de reeks, althans wat de 18de eeuw betreft, volledig bewaard gebleven is (dat bewijst de oude nummering). Bovendien is raadpleging momenteel zeer moeilijk, daar verschillende enkwestboeken tegelijkertijd bijgehouden werden. Daardoor overlappen de registers elkaar in grote mate. Het is zelfs zo dat in sommige periodes een willekeurige datum gemakkelijk in tien of meer verschillende registers kan voorkomen. Dit betekent dat zelfs indien je de datum van het gezochte verhoor kent, je toch nog lang moet zoeken. In het procesdossier bevindt zich steeds een afschrift van het verhoor, maar we dienen er ook hier op te wijzen dat het dossier slechts in weinig gevallen binnen handbereik is.

6. Tot slot

Om efficiënt gebruik te kunnen maken van het burgerlijke rechtspraak-archief van de Gentse schepenbank van de keure is er dringend nood aan een betere ontsluiting. Alleen dan kan het archief succesvol aangewend worden in tal van onderzoeksdomeinen (bijvoorbeeld: de betrokkenheid van de diverse sociale categorieën in de rechtspraak, de redenen waarom rechtszaken aangespannen werden, de gebruikte argumentatie, enz.). Bovendien zou dan ook werk gemaakt kunnen worden van een grondige studie betreffende de burgerlijke rechtspraak bij de schepenbank. Een dergelijke studie kan op haar beurt als referentiepunt dienen voor de studie van de rechtspleging in andere schepenbanken.

De toegankelijkheid van het archief is nu reeds bevorderd door voorliggend overzicht van de organisatie en werking van de schepenbank. Ook de beschrijving van de functie en de inhoud van de belangrijkste reeksen zal ongetwijfeld een aantal onderzoekers kunnen vooruithelpen. Sommige ingrepen die de ontsluiting verder zouden bevorderen zijn helemaal niet moeilijk te realiseren. Voorbeelden hiervan zijn de vervaardiging van overzichten van de uiterste data van de registers die niet jaarlijks werden afgesloten, het opstellen van concordansen met de oude en nieuwe nummers van de enkwestboeken en het volledig chronologisch rangschikken van de adviezen¹¹⁶. Voor een heleboel reeksen volstaan dergelijke ontsluitingsmiddelen. We denken hierbij aan de furnissementboeken, de distributieboeken, de adviezen en de rapportboeken.

Nadere toegangen voor archieven in de vorm van indices of analytische inventarissen zijn in de eerste plaats weggelegd voor archieven met een grote waarde, liefst nog voor verschillende soorten onderzoek en niet voor één bepaald

---

¹¹⁶ Voor wat de 18de eeuw betreft, werden de eerste twee ingrepen gerealiseerd in onze eindverhandeling.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

thema. Ons inziens zitten in het archief van de burgerlijke rechtspraak van de schepbank van de keure meerdere reeksen die aan deze voorwaarden voldoen.

De dictumboeken hebben naar onze mening een sleutelrol te vervullen in de nadere ontsluiting. De beide reeksen met dictumboeken kunnen worden aangewend als vertrekpunt voor onderzoek naar de betrokkenheid in burgerlijke rechtszaken van bepaalde individuen, beroepsgroepen en inwoners van bepaalde gebieden. Hiervoor zijn indices nodig met de namen, beroepen en woonplaatsen van de partijen. Waarom precies de dictumboeken als sleutelreeks? In tegenstelling tot de meeste andere reeksen worden in de dicta vrij veel gegevens over de partijen vermeld. We kunnen niet stellen dat beroep en woonplaats systematisch worden vermeld, maar zeer vaak is dit toch wel het geval, dit in tegenstelling tot de hoger genoemde reeksen. Daarbij komt nog dat de dictumboeken van zowel kamer als vierschaar - althans voor wat de 18de eeuw betreft - allemaal bewaard zijn. We kunnen er bovendien van uitgaan dat zo goed als iedere aanhangig gemaakte zaak vroeg of laat tot een tussen- of eindvonnis moet hebben geleid. Bepaalde vonnissen van de politiekamer en de commissarissen zijn evenwel niet in de dictumboeken terug te vinden¹¹⁷. Dit gebrek kan worden verholpen door soortgelijke indices te maken op de verbaalboeken van deze instanties. Deze indices zijn niet enkel van belang voor de vonnissen, maar vooral ook voor de verbalen zelf, die zeer interessant zijn voor diverse soorten onderzoek. Indien voor de dictumboeken en de verbaalboeken van zowel politiekamer als commissarissen indices met namen, beroepen en woonplaatsen van de partijen zouden bestaan, zou bijna het hele archief van de burgerlijke rechtspraak ontsloten worden, want vanuit de resultaten van de opzoekingen in die indices kunnen vele andere reeksen zonder probleem geraadpleegd worden.

De enkwestboeken vormen een andere reeks waarvoor indices zeer welkom zouden zijn. Via indices met de namen van de partijen zou men kunnen nagaan of een bepaalde partij al dan niet een beroep heeft gedaan op getuigen en wie deze getuigen waren. Bovendien zijn de ondervragingen zowat de enige bron van het kernarchief waaruit iets kan worden afgeleid betreffende de aard van het geschil. Ook indices met de namen en beroepen van de getuigen zouden zeer interessant kunnen zijn, niet zozeer vanuit het oogpunt van rechtshistorisch onderzoek, maar voor sociaal-economische geschiedschrijving: welke bevolkingsgroepen traden vooral op als getuige, voor wie en tegen wie?, konden de getuigen hun naam schrijven?, wat valt er af te leiden betreffende de dagelijkse leefomstandigheden van de getuigen?, enz.

---

¹¹⁷ Op de verbaalboeken van de politiekamer werd in dit artikel niet ingegaan. Ze bevatten de verslagen van de zittingen van de politiekamer in mondeling gevoerde zaken.

SYLVIE DE SMET

Van minder belang zijn de ferieboeken en de procuratie- en presentieboeken. Hieruit vallen interessante gegevens af te leiden omtrent het procesverloop, maar de geboden informatie blijft hoe dan ook beperkt tot respectievelijk de data en aard van de ingediende stukken en de inhoud van de voor secretarissen verleden procuraties en presentieakten. Indices met de namen van de partijen zijn dus niet noodzakelijk.

Tenslotte wensen we nogmaals te benadrukken dat er voor wie over de complete procesdossiers van de beide partijen in een rechtszaak beschikt nauwelijks nog interessante informatie af te leiden valt uit het kernarchief, ook niet uit de reeksen waarvoor we nadere toegangen aanbevelen. Daartegenover staat echter dat procesdossiers over het algemeen slechts in beperkte mate bewaard bleven en in nog veel beperktere mate volledig bewaard zijn. De hoeveelheid bewaarde procesdossiers verschilt nogal sterk van rechtbank tot rechtbank. In het geval van de Gentse schepenbank van de keure lijken er zeer weinig dossiers voorhanden te zijn. Diegene die er zijn, zitten bovendien verspreid over verschillende reeksen in het stadsarchief en het Gentse rijksarchief. Voor wat de dossiers in het stadsarchief betreft, ontbreekt iedere vorm van ontsluiting. Rekening houdend met deze situatie, is de nadere ontsluiting van de belangrijkste reeksen van het kernarchief een noodzakelijke ingreep om op een zinvolle en efficiënte manier aan (rechts)historisch onderzoek te kunnen doen met behulp van het kernarchief. Idealiter worden echter ook de procesdossiers in de toekomst beter ontsloten. Beschrijvingen zoals deze in de inventaris van het archief van de Raad van Vlaanderen zouden moeten toelaten om snel op het spoor te kunnen komen van het dossier van een bepaalde zaak.

7. Bijlagen

In het stadsarchief bevinden zich enkele registers waarin de aanstellingen van functionarissen door de schepenen van de keure genoteerd werden¹¹⁸. Met behulp van het derde register, dat aanvangt met de datum 18 oktober 1688 en eindigt in 1790, konden de namen van de 18de-eeuwse pensionarissen, secretarissen en procureurs achterhaald worden. Wanneer de begindatum van het ambt niet aangegeven is, betekent dit dat de persoon reeds in functie was vóór 18 oktober 1688. Wanneer de einddatum niet aangegeven is, betekent dit dat de functionaris in dienst bleef tot minstens 1790.

---

¹¹⁸ SAG, reeks 142 (Officies verleend door de schepenen van de keure), nr. 3.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

7.1. De pensionarissen

· *De eerste pensionaris*

D'HANE Hiëronymus	? - 14 juni 1701
THIJSSEBAERT Jacques	14 juni 1701 - 10 juni 1727
AMEYE Jan-Baptiste Joseph	10 juni 1727 - 29 augustus 1750
PYCKE Petrus Franciscus	29 augustus 1750 - 1779

· *De tweede pensionaris (vanaf 1779 eerste pensionaris)*

TAVERNIER Ferdinand	24 april 1694 - 27 december 1727
MEYS Louis Jan	27 december 1727 - 21 augustus 1742
CLINCQUET Judocus	21 augustus 1742 - 1 maart 1776
CORTHALS Livinus	1 maart 1776 - 22 november 1785
ROHAERT Joannes Ferdinand	22 november 1785 - ?

· *De derde pensionaris (vanaf 1779 tweede pensionaris)*

WILLEMS Jacques François	? - 24 september 1719
MEYS Louis Jan	24 september 1719 - 27 december 1727
WALWEIN Christian Joseph	27 december 1727 - 11 oktober 1735
DE KEERLE Louis	11 oktober 1735 - 6 september 1740
FROY Judocus Bernard	6 september 1740 - 9 augustus 1742
BAUWENS Charles Amandus	9 augustus 1742 - 2 mei 1750
VAN DER WEEDEN Charles	2 mei 1750 - 28 april 1779
DE WULF Jacques Philippe	28 april 1779 - ?

· *De vierde pensionaris (vanaf 1779 derde pensionaris)*

PENNEMAN (voornaam niet ingevuld)	? - 23 juni 1726
WALWEIN Christian Joseph	23 juni 1726 - 27 december 1727
HAUWAERT Joannes	27 december 1727 - 4 oktober 1752
DE MEYER Pieter Theodor	4 oktober 1752 - 19 maart 1781
CAMBERLYN Egidius Guillelmus	19 maart 1781 - 2 december 1782
DIERICX Charles Louis Maximiliaen	2 december 1782 - ?

SYLVIE DE SMET

7.2. De secretarissen

· *De eerste secretaris*

DE VRIESE Guillaume Leopold	18 oktober 1688 - 5 december 1704
TRIEST D'AUGHEM Albert Xaverius	5 december 1704 - 28 april 1750
BAUWENS Charles Amandus ¹¹⁹	28 april 1750 - 12 september 1754
GOBERT Guillaume Hyacinthe	12 september 1754 - 14 december 1781
GOBERT Philippe	14 december 1781 - ?

· *De tweede secretaris*

DANNEELS Jan	? - 6 september 1705
DE LAMPREEL Jan Cornelis	6 september 1705 - 20 april 1709
DE LAMPREEL Pauwel Franciscus	20 april 1709 - 15 december 1751
GOBERT Guillaume Hyacinthe	15 december 1751 - 12 september 1754
GOETHALS Charles	12 september 1754 - ?

· *De derde secretaris*

VAN HULLE Franciscus	24 april 1692 - 10 maart 1714
VAN HULLE Franciscus Leopoldus Josephus	10 maart 1714 - 21 mei 1739
BAUWENS Charles Amandus	21 mei 1739 - 13 augustus 1742
DE BERVOET Judocus Franciscus	13 augustus 1742 - 18 maart 1745
GOBERT Guillaume Hyacinthe	18 maart 1745 - 15 december 1751
GOETHALS Charles	15 december 1751 - 12 september 1754
ROOMAN Franciscus Bonaventura	12 september 1754 - 29 oktober 1760
VAN ALSTEIN Petrus Gregorius	29 oktober 1760 - 23 januari 1784
VAN DER BEKE Jan Ignatius	23 januari 1784 - ?

· *De vierde secretaris*

PAPEJANS Philippe Antoon	? - 23 februari 1718
HELIAS Adriaen Jacques	23 februari 1718 - 27 januari 1755
BAUWENS Jacques	27 januari 1755 - 23 juni 1768
ROOMAN Ambrosius	23 juni 1768 - ?

---

¹¹⁹ Over de bewogen opvolging van Albert Xaverius Triest d'Aughem door Charles Amandus Bauwens: zie P. LENDERS, *art. cit.*, pp. 86-88.

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

· De vijfde secretaris

FREDRICX Philippe	1 december 1699 - 11 oktober 1736
ELBO François Charles	11 oktober 1736 - 23 juli 1749
DIERICX Joannes Franciscus Xaverius	23 juli 1749 - 6 maart 1753
GOEMAN Albert	6 maart 1753 - eind 1772

7.3. De procureurs

Het aantal procureursplaatsen, dat een vast getal bedroeg, werd in 1734 gereduceerd tot twintig¹²⁰. Dit verklaart waarom van een heleboel procureurs de einddatum van hun ambtstermijn niet bekend is. Indien ze stopten zonder vervangen te worden, werd dit namelijk niet genoteerd in het register van de nieuwe aanstellingen.

BAUTERS François	1 oktober 1715 - 21 november 1761
BEYDENS Pieter	? - 14 september 1703
BLOMME Joannes	15 juli 1715 - 28 november 1761
BLOMME Joseph Bernard	28 november 1761 - 4 april 1789
CARRÉ Pieter Joannes	3 januari 1785 - ?
CLEMENS Bernardus	30 oktober 1743 - 30 maart 1784
COURIERS Norbert Ignace	18 januari 1746 - 14 maart 1754
DE BACKER François	14 augustus 1709 - 16 december 1726
DE BACKER Joannes Franciscus	16 december 1726 - 3 februari 1766
DEBBAUT Adriaen	? - 14 augustus 1709
DE BOECKX Joannes Jacobus	18 juni 1729 - 4 juni 1768
DE BOECKX Guillaume Antoon	? - 11 september 1738
DE BUCK Jacques Joannes	26 april 1749 - 5 februari 1770
DE BUCK Joannes	5 februari 1770 - ?
DE CAESEMAECKER Charles	? - 18 januari 1746
DE CRAECKERE Maarten	19 november 1710 - 27 augustus 1712
DE GEVEZ Jacques	? - 8 maart 1701
DE GEVEZ Jan Carolus	8 maart 1701 - 26 september 1735
DE KEYSER Ingelbertus	11 september 1778 -
DE ROUCK Adriaen	? - 10 januari 1713
DE ROUCK Antoon	10 juni 1719 - 13 juli 1723
DE ROUCK Antoon	13 mei 1758 -
DE ROUCK Bernard	15 januari 1754 - 13 mei 1758
DE ROUCK Guillaume Antoon	19 juli 1717 - ?
DE ROUCK Livinus Adriaen	10 januari 1713 - 15 juli 1715
DE SADELEERE Pauwels	? - 14 juni 1713
DE SCHEPPER Martinus	14 september 1703 - ?

¹²⁰ P. LENDERS, *art. cit.*, p. 79.

SYLVIE DE SMET

DE SMET Jan-Baptiste	20 maart 1699 - 23 april 1727
DE SMET Pieter Jan	25 augustus 1790 - ?
DE SMET Jacques	11 februari 1756 - 9 september 1785
DE VADDER Pieter	13 augustus 1710 - 2 september 1719
DE VREESE Joannes	30 maart 1784 - ?
DE WAELE Jan François	17 december 1725 - 20 november 1750
DE WEERDT Judocus Joannes	26 september 1735 - 27 maart 1745
DRIESSENS Jan-Baptiste	4 april 1789 - ?
DUCHESNET Egidius Josephus	1 december 1713 - 5 februari 1714 en 18 januari 1716 - 5 december 1739
DUCHESNET Guillelmus	9 februari 1713 - 1 december 1713 en 5 februari 1714 - 18 januari 1716
DUCHESNET Jan-Baptiste	? - 9 februari 1713
DU FOORE Jean-François	13 juli 1723 - 30 mei 1733
EECKHAUT Pieter Franciscus	3 februari 1721 - ?
EECKMAN Andries Franciscus	16 februari 1735 - 26 april 1749
EECKMAN Bartholomeus Franciscus	14 april 1699 - 16 februari 1735
EGGERMONT Karel	10 maart 1731 - 9 oktober 1741
FIERS Jacques	21 maart 1747 - 11 september 1778
GENIJN Jacques	3 februari 1766 - 3 juni 1786
GOETHALS Gillis	14 november 1721 - 18 december 1745
GOETHALS Ignatius	5 november 1715 - 14 november 1721
HAECK Guillaume	12 januari 1693 - ?
HANSSENS Bernard	30 april 1770 - ?
HOVIJN Pieter François	27 augustus 1712 - 5 november 1715
HUYSMANS Emanuel Jan	31 januari 1761 - ?
LAMMENS Joseph François	20 juli 1778 - 25 augustus 1790
LAMMENS Judocus	28 juli 1744 - 20 juli 1778
LAMONT François	30 oktober 1743 - 30 april 1770
LE DUYCK Joannes	8 april 1690 - 17 december 1725
MATTHIJS Bernard	27 maart 1745 - 3 januari 1785
MIGNOT Claude	? - 30 september 1706
MIGNOT Claude	30 september 1706 - 1 oktober 1715
MONIER Hendrik	14 juni 1713 - ?
NONCKELE Joannes	? - 21 januari 1768
PAGE Philippe	20 november 1750 - 11 februari 1756
POSIER Pieter	? - 19 november 1710
REGNANT Pieter	7 oktober 1773 - ?
RYCKAERT Joannes	18 december 1745 - 27 april 1776
RYCKAERT Paulus	27 april 1776 - ?
SCAILLET Joannes	2 september 1719 - 1 april 1733
SCAILLET Pieter Albert	1 april 1733 - 2 mei 1778
SERLIPPENS Joannes Jacobus	23 april 1727 - 6 december 1758
SIMONS François	3 december 1761 - ?
SOETAERT François	9 januari 1705 - ?

DE BURGERLIJKE RECHTSPRAAK

SUNAERT Petrus	24 maart 1790 - ?
TELLIERS Guillelmus	? - 14 oktober 1713
TELLIERS Guillelmus	14 oktober 1713 - 18 juni 1729
VAN ACKER François	3 augustus 1782 - ?
VAN ACKER Joannes Josephus	11 september 1738 - 7 oktober 1773
VAN BAEVEGHEM Jacques François	3 juni 1786 - ?
VAN BOTERDAELE Dominicus	5 december 1739 - 29 mei 1759
VAN BOTERDAELE Franciscus	29 mei 1759 - 21 januari 1774
VAN CAUWENBERGHE Pieter	10 maart 1695 - ?
VAN DAMME François	? - 12 juni 1700 en 15 juni 1701 - 3 december 1726
VAN DAMME Guillaume Robert	15 februari 1716 - 3 februari 1721
VAN DAMME Joannes	12 juni 1700 - 15 juni 1701
VAN DAMME Josephus Franciscus	3 december 1726 - 28 juli 1744
VAN DAMME Robertus	7 juli 1689 - 15 februari 1716
VAN DER EECKEN Guillaume	? - 31 januari 1761
VAN DER GRACHT Augustijn	15 september 1700 - 7 november 1710
VAN DER KELEN Pieter	22 juni 1700 - 13 augustus 1710
VAN DER RECHTE Guillaume	14 maart 1754 - ?
VAN DE VONDELE Josephus	9 april 1789 - ?
VAN DE VOORDE Carolus Ludovicus	9 april 1788 - ?
VAN DE WALLE Petrus Emanuel	10 januari 1784 - 24 maart 1790
VAN DE WALLE Philippus Jacobus	6 december 1758 - 10 januari 1784
VAN DOORNICK Judocus	21 januari 1774 - 3 augustus 1782
VAN DRIESSCHE Jan-Baptiste	2 mei 1778 - ?
VAN DURPE Charles	21 november 1761 - ?
VAN HOVE Gillis Lucas	21 januari 1768 - ?
VAN LANCKER François	? - 30 oktober 1743
VAN LANDEGHEM Pieter	4 juni 1768 - 9 april 1788
VAN MAELSAECKE Theodor	23 augustus 1720 - ?
VAN NIEULANT Servaes	19 november 1689 - 10 juni 1719
VAN PAESSCHEN Jan-Baptiste	8 november 1688 - 25 november 1704
VAN RAE Jacques	30 juli 1689 - 27 april 1727
VAN RAE Jacques François	27 april 1727 - ?
VAN RIJSSEGHEM Franciscus Antoon	29 mei 1713 - 19 juli 1717
VAN RIJSSEGHEM Jacques de oude	20 januari 1692 - 10 maart 1731
VAN RIJSSEGHEM Jacques junior	15 februari 1704 - 30 oktober 1743
VAN RONSELE Jan-Baptiste	25 oktober 1692 - 23 augustus 1720
VAN SIJMAIS Jan-Baptiste	9 oktober 1741 - 21 maart 1747
VERBUST Gillis	7 november 1710 - ?
VERBUST Jan-Baptiste	7 november 1692 - ?
VERHAEGHEN Joannes	30 mei 1733 - 15 januari 1754
VERWEE Joannes	25 november 1704 - 3 december 1761
VOLBRACHT Pieter	9 september 1785 - ?
WISSAERT Adriaen	? - 15 februari 1704